

BİR HİTİT SU KÜLT MERKEZİNİN TOPLUM İLE BULUŞMASI: İVRİZ KÜLTÜREL PEYZAJ KORUMA PROJESİ

THE ENCOUNTER OF A HITTITE SPRING SANCTUARY WITH THE PUBLIC: THE CULTURAL LANDSCAPE CONSERVATION PROJECT IN İVRİZ

Makale Bilgisi | Article Info

Başvuru: 13 Haziran 2019 | Received: June 13, 2019
Hakem Değerlendirmesi: 17 Haziran 2019 | Peer Review: June 17, 2019
Kabul: 22 Kasım 2019 | Accepted: November 22, 2019

DOI : 10.22520/tubaked.2019.20.008

Çiğdem MANER * - Didem TEKSÖZ ** - Sinan OMACAN ***

ÖZET

Konya Ereğli Yüzey Araştırması Projesi'nin (KEYAR) 2015 yılı arazi sezonunda, Bolkar Dağları'nın eteklerinde kurulmuş olan İvriz köyü ve çevresi incelenmiştir. Yapılan çalışmalar esnasında İvriz köyünde bulunan ve Geç Hitit Dönemine tarihlenen meşhur İvriz Kaya Kabartması¹ etrafında soyut ve somut kültürel mirasa yönelik ciddi tehditler kayıt edilmiştir. Bu sebeple İvriz Kaya Kabartması odak alınmak üzere, yakın ve uzak çevresindeki kültürel ve doğal öğelerin, İvriz Kültürel Peyzaj Koruma Projesi kapsamında çalışılmasına karar verilmiştir. Bu çalışma kapsamında İvriz su kaynağının bağlı bulunduğu su havzaları, İvriz Barajı, İvriz Çayı, Deli Mahmutlu Deresi çevresinde kurulmuş yerleşimler, arkeolojik, kültürel ve endüstriyel miras unsurları ve doğal peyzaj incelenmiştir. Yapılan incelemeler sonucu, İvriz Kültürel Peyzaj Koruma Projesinin odağını oluşturan 'İvriz Kaya Anıtı; I. Derece Arkeolojik Sit Alanı' sınırları içerisinde, arkeolojik ve kültürel mirasa zarar veren durumlara çözüm üretmek öncelik olarak kabul edilmiştir. Anıtların ve eserlerin yerinde kendi doğal ve tarihsel bağlamı içerisinde korunup sergilenmeleri ve gerekli güvenlik önlemlerinin ivedilikle alınması için 2016'da 'İvriz I. Derece Arkeolojik Sit Alanı Çevre Düzenleme Projesi' çalışmaları başlatılmıştır. Bu makalede, İvriz'in arkeolojik ve kültürel mirası ve buna karşı oluşan tehditler analiz edilmekte, İvriz I. Derece Arkeolojik Sit Alanı Çevre Düzenleme Projesi'nin adım adım nasıl gerçekleştiği ve arkasındaki ana fikirler tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İvriz, Geç Hitit Dönemi, sürdürülebilir koruma, çevre düzenleme projesi, müze, bağlam, koruma, sergileme, mimarlık.

* Dr. Öğretim Üyesi, Koç Üniversitesi, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü, e-posta: cmaner@ku.edu.tr. ORCID: 0000-0001-5596-0963

** Y.Mimar Atölye Mimarlık, e-posta: didemteksöz@gmail.com. ORCID: 0000-0002-8958-625X

*** Y.Mimar Atölye Mimarlık, e-posta: omacan.sinan@gmail.com. ORCID: 0000-0001-7319-0907

¹ İvriz Kaya Kabartması, metin içerisinde bazı anlatımlarda İvriz Kaya Anıtı, Kaya Anıtı, Hitit Anıtı olarak kullanılmıştır.

ABSTRACT

In the 2015 field season of the Konya Ereğli Survey Project (KEYAR), İvriz village located on the slopes of the Bolkar Mountains and its vicinity was systematically surveyed. During the investigations, serious threats to the tangible and intangible cultural heritage were recorded around the famous Neo-Hittite İvriz Rock Relief in the village of İvriz. For this reason, it has been decided to prepare the İvriz Cultural Landscape Conservation Project of which the focal point would be the İvriz Rock Relief and the cultural and natural elements in the immediate and distant surroundings. In this study, water basins of which the İvriz Spring is a part, settlements established around İvriz Dam, İvriz Stream and Deli Mahmutlu Creek, archaeological, cultural and industrial heritage elements and natural landscape are examined. As a result of the investigations, the priority was given to find solutions for the threats towards the archaeological and cultural heritage within the borders of 'İvriz Rock Relief; I. Degree Archaeological Site', which is the focal point of the İvriz Cultural Landscape Conservation Project.

In 2016, İvriz I. Degree Archaeological Site Environmental Planning Project was initiated to preserve and exhibit the monuments in their natural and historical context and to take necessary security measures immediately. In this article, the archeological heritage of İvriz and the threats against it are analyzed. Furthermore the step-by-step implementation of the İvriz I. Degree Archaeological Site Environmental Planning Project and the main ideas behind it are discussed.

Keywords: İvriz, Neo Hittite, sustainable preservation, landscape design project, museum, context, conservation, presentation, architecture.

Fotoğraf 1: İvriz hava fotoğrafı (Google Earth) / İvriz aerial photo

GİRİŞ

Toplumların arkeoloji ile tanışmaları ilk önce müzeler sayesinde olmuştur. Londra'daki British Museum'un 1753'te açılmasıyla arkeolojik eserler ilk defa toplum ile buluşur. Osmanlı Döneminde ise İstanbul'da 1891'de açılan Müze-i Hümayun sayesinde, toplum Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde bulunan arkeolojik eserleri görme fırsatına sahip olmuştur. Cumhuriyet döneminden günümüze kadar Türkiye sınırları içerisinde yüzlerce kazı yapılmıştır ve halen yapılmaktadır. Ancak kazı alanlarının veya anıtların, korunmasına yönelik toplum bilincini pekiştiren çalışmalar oldukça azdır. Çoğunlukla kültür miras alanlarındaki projeler akademisyenlerin ya da yerel yönetimlerin iradesine bırakılmaktadır.

Toplum ve kamuyu kültürel mirasın korunmasına dâhil etmek yeni gelişen bir alandır. Toplum ve kamu arkeolojisi düşünceleri, 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra oluşmaya başlamıştır. Dünya genelinde arkeolojik alanların toplum tarafından sürdürülebilir bir şekilde sahiplenilerek gelecek nesillere aktarılabilmesi için kanunlar, uygulamalar ve yöntemler geliştirilmektedir. Türkiye'de kültürel mirasın korunmasına, alanların temiz tutulmasına, sürdürülebilir turizmin ve yöresel ürünlerin geliştirilmesine yönelik planlı girişimler yeni yeni başlamaktadır. Arkeolojik alanlarda, satış yapan yerel halkın, anıtları veya arkeolojik alanları bu şekilde benimsediklerine ve koruyacaklarına inanılmaktadır.

Ancak tarihi alanlarda gerekli izinler alınmadan yapılan fiziki düzenlemeler, arkeolojik ve tarihi alanlarda ciddi tehditlere yol açmaktadır.

'İvriz I. Derece Arkeolojik Sit Alanı Çevre Düzenleme Projesi' 2016 yılında, bölgede KEYAR kapsamında yapılmış olan yüzey araştırması esnasında kültürel ve doğal mirasa ciddi tehditler tespit edildiği için başlatılmıştır (Foto. 1-2). Kazı yapılmayan, ama olağanüstü değere sahip arkeolojik anıtların bulunduğu, doğal ve arkeolojik sit statüsü taşıyan bu alanda dayanışma içerisinde koruma ve kalkınmanın bir örneğini geliştirmek hedeflenmiştir.

TÜRKİYE'DE ARKEOLOJİK ALANLARDA YAPILAN ÇEVRE DÜZENLEMELERİ

Türkiye'de arkeolojik alanlar, gerekli koruma önlemleri ve ziyaretçilere yönelik düzenlemeler yapılarak ziyarete açılmakta, bu şekilde ziyarete açılmış arkeolojik alanlar mevzuatta "özen yeri" olarak tarif edilmektedir. Bir arkeolojik alanın ziyarete açılarak özen yeri haline gelmesi için gerekli düzenlemeler ve takip edilmesi gerekli ilkelere de mevzuatta belirlenmiştir. Bu mevzuat uyarınca, bir arkeolojik alanın ziyarete açılarak özen yeri halini alabilmesi için, arkeolojik bulguların ve çalışmaların korunması için gerekli önlemler ve ziyaretçilerin temel ihtiyaçlarını karşılayacak servislerin sağlanması gerekmektedir.

Fotoğraf 2: İvriz – Haziran 2016 (Atölye Mimarlık Arşivi) / *İvriz- June 2016*

Her bir ören yeri için özgün şekilde tartışılması gereken bu temel ihtiyaçların ve koruma önlemlerinin, ören yerindeki arkeolojik bulgu ve çalışmalara asgari şekilde zarar verecek ve mutlaka ilerideki dönemlerde geri alınabilir şekilde yapılması temel prensiptir. Bu amaçla yapılan düzenlemeler çoğunlukla ziyaret ve bilgilendirme amaçlı çevre düzenlemeleri, sergi, servis ve koruma yapıları gibi mimari tasarım konularını içermektedir. Bu düzenlemeler, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı teşkilatınca hazırlanmış, “Arkeolojik Sitler, Koruma ve Kullanma Koşulları” başlıklı 658 sayılı ilke kararı¹, “Arkeolojik Kazılarda ve Kazı Alanlarında Yapılacak Düzenleme, Restorasyon ve Konservasyon Proje ve Uygulamalarında Uyulacak Usul ve Esaslara İlişkin Yönerge²” ve “Çevre Düzenleme Projeleri Genel Teknik Şartnameleri³” ile tanımlanmıştır. Bunun dışında arkeolojik alanlar genel olarak yapılaşmaya ve diğer kullanımlara kapalı alanlardır.

Fotoğraf 3: İvriz Kaya Kabartması (KEYAR arşivi) / *İvriz Hittite Rock Relief*

Arkeolojik alanların yalnızca bilimsel kazıların konusu olması ve arkeolojik buluntuların da büyük ölçüde müzelere taşınarak korunması ve sergilenmesi, yakın zamana kadar günün koşulları içerisinde yaygın kabul gören bir anlayış olmuştur. Bugün ise gerek Türkiye gerekse tüm dünyada giderek artan şekilde, mümkün olan tüm bulguların yerinde korunarak sergilenmesi ve mümkünse ziyarete

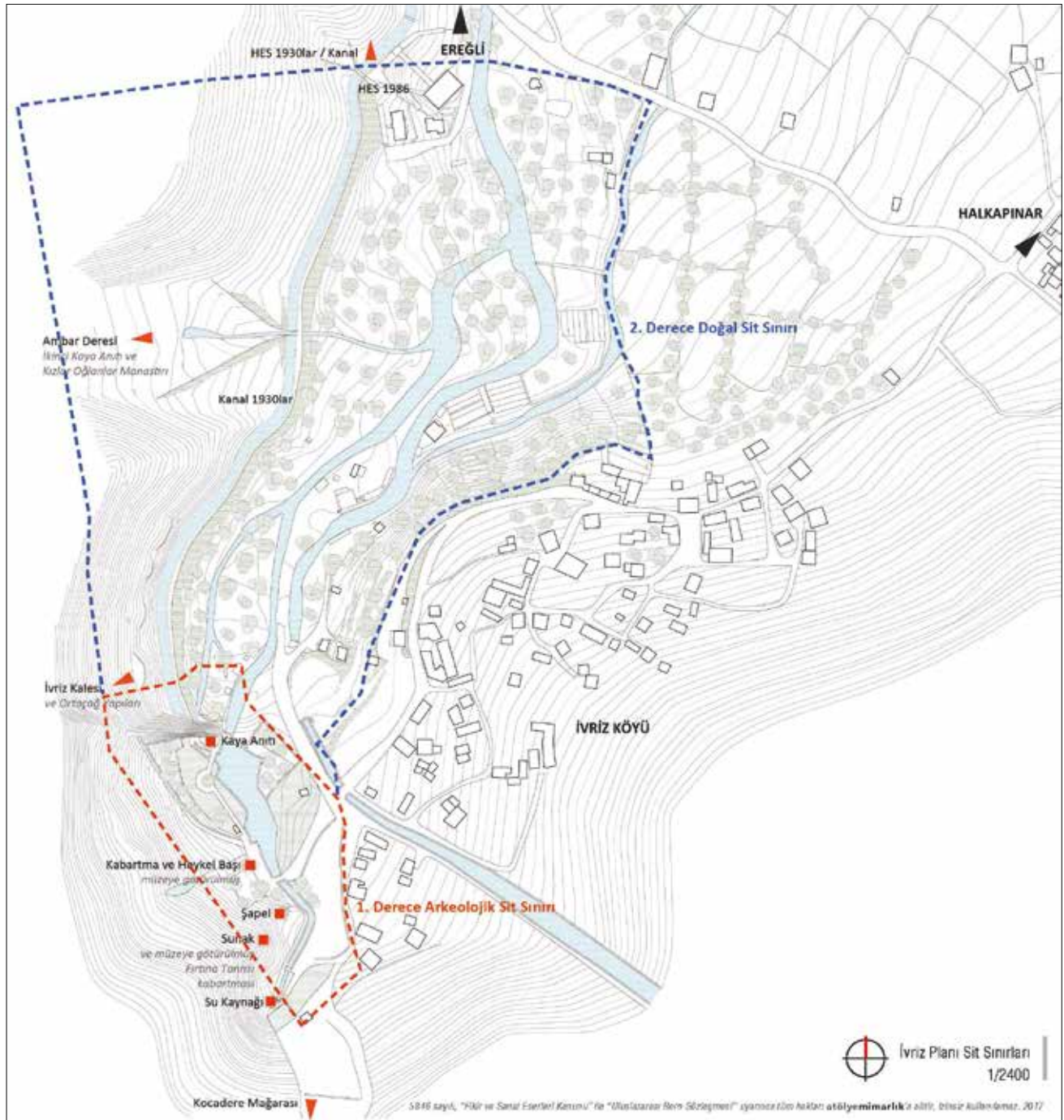
açılarak genel kamuya da deneyimleme imkânı sunulması çok daha yaygın kabul gören bir yaklaşımdır. Böylelikle hem koruma ilkeleri açısından çok daha uygun görülen bulguların kendi yerinde ve bağlamı içerisinde korunması sağlanmış olmakta, hem de toplumun bu yolla geçmişe dair bilgi ve bulguları yerinde deneyimleme imkânları arttırılmaktadır.

¹ <http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR-14329/658-nolu-ilke-karari-arkeolojik-sitler-koruma-ve-kullan-.html>

² <http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR-14728/arkeolojik-kazilar-da-ve-kazi-alanlarinda-yapilacak-duze-.html>

³ <http://teftis.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/62852,cevre-duzenleme-projesi-genel-teknik-sartnamesipdf.pdf?0>

Türkiye’de de arkeolojik alanların açık hava müzesi ya da arkeoloji parkı gibi isimler altında düzenlenerek ziyarete açılması, oldukça erken dönemlerde denenmeye başlamıştır. Hem Türkiye hem de dünya arkeolojisi için oldukça erken ve nitelikli bir örnek Halet Çambel’in kazı başkanlığını yaptığı

Şekil 1: İvriz sit sınırları-hâlihazır plan (Atölye Mimarlık Arşivi) / İvriz archaeological & natural site boundaries

“Karatepe-Aslantaş” kazısının 1950’lerden başlayarak F. Minissi, T. Cansever, N. Çakırhan gibi isimlerin uzun dönem emek vererek bir açık hava müzesine dönüştürülmesidir (Çambel 1993 2010). Uzun zamana yayılı bu nitelikli emeklerin sonucunda, bugün Karatepe Aslantaş dünyaca tanınan bir arkeolojik ziyaret noktası olmanın yanı sıra, yakın çevresinin bir Milli Park halini alması ve çevrede yerleşik köylerin geleneksel sanatları ile birlikte canlanması sağlanmıştır. Karatepe-Aslantaş böylelikle hem koruma ve sergileme, hem de sosyal arkeoloji açısından Türkiye için çok nitelikli, öncü bir örnek olmuştur.

Türkiye’de bugün arkeolojik alanların koruma ve ziyarete açılmasının önemi büyük ölçüde kavranmış ve bu amaçla pek çok arkeolojik alanda koruma yapıları, patikalar, müze ve ziyaretçi merkezi gibi yapıları uygulamalar gerçekleştirilmektedir. Ancak birçok örnekte, alanın kazı, koruma ve ziyarete açılması ile ilgili tüm uygulamaların bir arada ve uzun vadeli, hedefler gözeterek yapılmadığı görülmektedir. Bir arkeolojik alanını, bilimsel kazı çalışmalarından başlayarak, koruma ve sergilemesini, bir bütün proje olarak ele alıp gerçekleştirenler halen azınlıktadır, ancak bu yöndeki olumlu çabalar giderek artmaktadır.

İVRİZ KÜLTÜREL PEYZAJI, ARKEOLOJİK ÇALIŞMALAR VE UNESCO SÜRECİ

İvriz Mahallesi, Konya ilinin 170 kilometre güney doğusunda, Halkapınar ilçesinin 2,9 kilometre güneyinde Bolkar Dağları'nın eteklerine konumlanmıştır ve burada bulunan (Foto 1-2) Geç Hitit Dönemine tarihlenen kaya kabartması ile meşhurdur. Bolkar Dağları batıda Göksu Nehri, doğuda Pozantı Nehri arasında kalan Toros Dağları'nın orta kısmıdır. Bolkar Dağları'nın eteklerinden doğan ve pek çok karstik su mağarasını içeren, Bin Pımarlı Vadi olarak anılan İvriz Bölgesi'nin su kaynakları, tarih boyunca Ereğli Bölgesi'nin verimli bir tarım havzası olmasını sağlamıştır. Bugün de bölgede gelişmiş meyvecilik, bu verimli su kaynaklarına dayanmaktadır. Tarih boyunca ve de günümüzde su İvriz'de en önemli öge olmuştur. İvriz'in adı Yunanca'da su kaynağı anlamına gelen Βρύση'den gelmektedir. İvriz'in bir diğer adı Aydınkent'tir. Köyün bir kısmının Aydınogulları'ndan geldiğini ve bu sebepten dolayı Aydınkent dendiğini İvrizli'ler de belirtmektedir.

İvriz'de Mayıs'ın başından Ağustos ortalarına kadar kayalardaki ve yerdeki su kaynaklarından çok tatlı ve serin bir su kaynar. Suyun miktarı Toros Dağları'na yağın karın miktarı ile ilintilidir. Kaynaklardan fışkıran su tüm alanı ve kuzeyindeki vadiyi kapladığı için çağlar boyu farklı kültürlerin burasını önemsemesine yol açmıştır. KEYAR'ın 2015'te İvriz'de yaptığı yüzey araştırmasında İvriz'de Erken Tunç Çağı'ndan itibaren yerleşimlerin çevresindeki yamaçlarda konumlanmış olduğunu tespit etmiştir (Kaleönü Yerleşimi, Gölbağ Yerleşimi ve Dibek Kalesi) (Maner 2016 a, b). İvriz ayrıca önemli stratejik bir yerde bulunmaktadır. Toros Dağları'nı aşmak için Gülek Boğazı (Kilikya Kapısı) bilinen bir geçittir. 2015 yüzey araştırmasında Bolkar Dağları'nı geçmek için ve önemli yollara bağlanan kaleler keşfedilmiştir (Maner 2016a, b). Dibek Kalesi de İvriz'in 3,36 kilometre güneydoğusunda ve Bolkar Dağları'nın üzerinden Çamlıyayla'ya inen güzergâh başındadır. Dolayısıyla İvriz'in önemli bir yol güzergâhı üzerinde bulunduğu düşünülebilir.

İvriz günümüzde özellikle Geç Hitit Dönemi arkeolojik mirası ile tanınmaktadır. Hititler için akarsu, su kaynakları, gölet ve mağara son derece önemlidir, çünkü ölümlerin dünyası ile bağlantılı olduklarına inanılır (Haas 1994: 127-129). Hitit ritüellerinde fırtına tanrısı, pınar, mağara veya göletten çıkar ve tekrar geri girerek ölümler dünyasına döner. Hititlerin su kaynaklarına verdiği önem Kral I. Arnuwanda'nın askeri valiye yazılı direktiflerinden anlaşılmaktadır. Bu direktiflerde rahiplere su kaynaklarının kutsanması, düzenli olarak kurban sunulması, ziyaret edilmesi ve bakımı hakkında emirler verilmektedir (Miller 2013: 216-237; Reyhan 2017: 219-230). Hititlerin stratejik önemli yerlere kaya

kabartması işledikleri de bilinmektedir. Dolayısıyla İvriz Kaya Kabartmasının hem dini, hem de jeo-politik anlamı olduğu düşünülebilir.

MÖ 8. yüzyıla tarihlenen meşhur İvriz Kaya Kabartması da yukarıda tarif edilen sebeplerden dolayı İvriz'de su kaynağının hemen yanındaki kayaya işlenmiş olmalıdır (Foto. 3). Kabartma, kitabeler eşliğinde fırtına tanrısı Tarhunzas ve Kral Warpalawas'ı betimlemektedir. Kabartmanın altında, zamanında suyun biriktiği bir oyukta, kabartmayı işleyen sanatçının adı ve adak yazısı Luvi hiyeroglifleri ile yazılmıştır (Hawkins 2000a: 516).

Kâtip Çelebi Cihannümasında, Hitit anıtını ince detayına kadar tasvir eder: “(...) hâlâ ol menba'da vakı 'Abriz nam karyenin emiri ve kebir Ebrindos nam bir kâfir yiğidin şekli olmak üzere ol heykel bir elinde bir deste sümbüle ve bir elinde iki huşe engür suret-i nakış ve tasvir olunmuş. Mânâsı bağ ve ekine tekkayüd eyliyeler ve nehr-i mezbur ol sahralarda çok gitmeyip ovaya iner ve sazlıklarla münteşir olup badehu kasaba-i mezbure garbisinde Karapınar nam kasaba muhazatında Bozoğlan ve Bulgar dağları dameninde Düdene nam bir senk-i Şura-koyulup nabud olur derler ki bu su mucizat-i Muhammediyye ile çıktı, (...)” (Konyalı 1970: 26-27). Sonrasında da, Anadolu'ya gelen birçok seyyahın uğrak noktalarından biri olmuştur.

1937'de Ereğli'de açılan Sümerbank Tekstil Fabrikası için İvriz'deki suyun çıktığı alanların bir kısmında havuzlar ve kanallar yapılır (Foto. 4), kaya kabartmasının bulunduğu kaya delinir ve kanallar vasıtasıyla su bugün İvriz Barajı kenarında kalan hidroelektrik santrale ve de İvriz'e Sümerbank tekstil fabrikasına götürülür. Bu müdahale yüzünden İvriz'in özgün doğal peyzajı bozulmuştur. Günümüzde İvriz'e gelen ziyaretçiler 1930'larda yapılan su havuzlarını ve buna ait endüstriyel ekleri görmektedir.

İvriz'de ana kaya kabartmanın dışında, su kaynağının hemen yakınında 1972'de küçük bir kabartma, stel yuvası ve stel yuvasına çıkan iki basamak bulunmuştur (Bier 1976) (Foto. 5). Kabartmada kurbanı boynuzundan çeken bir kişi ve önünde yürüyen ikinci bir kişinin eteği betimlenmiştir. Stel yuvasında duran stel günümüze ulaşmamıştır, ama benzer stel yuvaları Niğde Keşlik Vadisinde bulunmaktadır (Çınaroğlu 1989). Kabartmada ise Kral I. Arnuwanda'nın askeri valiye direktiflerinde su kaynaklarının kutsanması ile ilgili olan kurban sunma betimlenmiş olmalıdır. Kabartma, stel yuvası ve basamaklar su kaynaklarının yanında bir kayanın tepesine işlenmiştir. Kayanın altında günümüzde halk tarafından “türbe” olarak adlandırılan küçük dikdörtgen tonozlu bir taş yapı bulunmaktadır (Foto. 6). Türbe olarak adlandırıldığı için, İvriz'e pikniğe gelen ziyaretçiler

Fotoğraf 4: İvriz Kaya Kabartması'nın yanından geçen kanal (Atölye Mimarlık Arşivi) / The canal next to the İvriz Hittite Rock Relief

Fotoğraf 5: İvriz'de ikinci kaya kabartması (Bier 1976: 117, Fig. 2) / Second Hittite Rock Relief in İvriz

tarafından kapısına çaput bağlanmaktadır, ancak içerisinde mezar kalıntısı bulunmamaktadır. 2015'de KEYAR yüzey araştırması sırasında yapı dikkatlice incelenmiştir. Yapı yaklaşık olarak 2,7 metre x 6 metre büyüklüğündedir ve kayaya yaslanmaktadır. Yapının batı duvarının temeli büyük taşlardan oluşmaktadır, üzerinde de orta boy taşlardan yapılmış duvar bulunmaktadır. Tonozu Bizans dönemindeki tonozları andırmaktadır. Zaman içerisinde çeşitli tadilatlar yapıldığı gözlemlenmiştir. Tonoz sıvanmış ve yapıya çıkan merdivenler yakın dönemde beton dökülerek imal edilmiştir. Kayanın yüzeyinde, asırlardır akan su sebebi ile oluklar oluşmuş ve içinde delikler bulunmaktadır. Günümüzde su (Mayıs-Ağustos aylarında) kayanın dibinde kaynamaktadır. Büyük olasılıkla Hitit veya ondan sonraki dönemlerde bu kayada bulunan deliklerden su kaynıyordu ve şelale görünümündeydi. Kaya kütesinin bir kısmının Hitit, Geç Hitit ya da Bizans döneminde

Fotoğraf 6: Türbe - Şapel (KEYAR arşivi) / Türbe – Chapel

duvar ile çevrelendiği ve kutsal alan veya ayazma olarak kullanıldığı düşünülmektedir (Maner 2016a: 242-247 Fig. 27-30; 2016 b). Hitit kabartmasının bu kaya üzerinde yapılması da kayanın suyla ilişkili olduğunu ve yapının temelini büyük olasılıkla o dönemde atıldığına işaret etmektedir. Kabartma defneciler tarafından kırılmış olup, günümüzde Ereğli Müzesinin bahçesinde sergilenmektedir.

1980'lerde kanalizasyon inşaatı sırasında İvriz'deki eski köprünün ve göletin hemen yanında 8 metre derinlikte Finikece ve Hiyeroglif Luvice yazılı bir stelin alt kısmı ve bir heykel başının yarısı bulunmuştur (Dinçol 1994; Hawkins 2000a: 516-518; 2000b: lev. 292-95) (Foto. 7-8). İvriz'de halkın hafızasına ve DSI kayıtlarına göre geçmişte büyük sel baskınları olmuştur. Bir yüzyılda ortalama en az 2 sel olduğu bilinmektedir. En son 1960'larda olan selde köyün güney tarafı tamamen yok olmuştur. Seller ve onunla beraber dağdan gelen toprak, geçen binlerce yılda alanı doldurmuş olmalı ki, bahsi geçen stel ve heykel başı yer yüzeyinden 8 metre derinlikte bulunmuştur. Heykel başı, Karatepe, Malatya Arslantepe, Sam'al, Gerçin ve Ain Arab'dan bilinen büyük Geç Hitit kral heykellerinin benzeridir (Maner ve Kuruçayırılı 2018:796). Stelin üzerinde kitabelerin dışında bir kişinin eteği ve bacakları betimlenmiştir. Etek İvriz kabartmasında fırtına tanrısı Tarhunzas'ın giydiği eteğin benzeri olduğundan burada fırtına tanrısının betimlendiği düşünülmektedir. Bunların yanında İvriz'de üç adet Hiyeroglif Luvice yazılı blok bulunmuştur (Hawkins 2000a: 516-518, 2000b: lev. 292-295). İvriz yalnızca meşhur kaya kabartması ile tanınsa dahi ana kabartmayı destekleyen stel, heykel, yazılı steller, su kaynakları ve de küçük kabartmaya bir bütün olarak bakıldığında, bu alanı kutsal adak/su kült merkezi olarak nitelendirmek daha doğru olacaktır.

Fotoğraf 7: İvriz'de bulunan stel parçası (Ereğli Müzesi; KEYAR arşivi) / Lower part of a stele found in İvriz

İvriz'in 0,5 km kuzeyinde Ambarderesi olarak bilinen Mevkii'de İvriz Kalesi, Kızlar Oğlanlar Sarayı, İvriz Kaya Kabartmasının küçüğü (kitabesiz) ve de mağaralar bulunmaktadır. 2015'te yapılan arazi ziyareti sırasında Ambarderesi Vadisi'nde, Sinan Omacan tarafından Hiyeroglif Luvice yazı içeren 17 x 13 cm büyüklüğünde bir stel parçası bulunmuştur (Maner 2017d; Maner ve Kuruçayırılı 2018: 791)⁴. Bu son derece önemli buluntu Ambarderesi Kabartması'nın çevresinde veya önünde Hiyeroglif Luvice yazılı stellerin bulunduğunu göstermektedir ve bu alanın da İvriz su kült merkezinin bir parçası olduğuna işaret etmektedir. 2016 KEYAR arazi çalışmasında Ambarderesi Kabartması'nın çapraz karşısında bulunan mağara araştırılmıştır (Maner ve Kuruçayırılı 2018: 791). Önündeki libasyon deliği ve mağaranın içinde bulunan Demir Çağı seramikleri, burada Geç Hitit Döneminde ritüeller yapıldığını göstermektedir.

Fotoğraf 8: İvriz'de bulunan heykel başı (Ereğli Müzesi) / Fragment of a head of a monumental sculpture discovered in İvriz (Ereğli Museum)

2013'te başlayan KEYAR projesi, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın onayı ile Koç Üniversitesi, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü Dr. Öğretim Üyesi Çiğdem Maner başkanlığında, Ereğli (Konya) Müzesine bağlı Ereğli, Halkapınar, Karapınar ve Emirgazi ilçelerinin Tunç ve Demir Çağları yerleşimlerinin yüzey araştırmasını

⁴ Stel parçası Ereğli Müzesi'ne teslim edilmiştir.

Fotoğraf 9: İvriz panorama– Haziran 2016 (Atölye Mimarlık Arşivi) / *İvriz panorama - June 2016*

Fotoğraf 10: İvriz su kaynağının çıktığı nokta-Haziran 2017 (Atölye Mimarlık Arşiv) / *İvriz spring - June 2017*

yapmayı amaçlamaktadır. KEYAR kapsamında, 2014, 2015 ve 2016 araştırma sezonlarında Halkapınar ilçesi araştırılmış ve belirlenen yerleşimlerde ve mağarada sistematik yüzey araştırması yapılmıştır.⁵

İvriz ve çevresinin sistematik yüzey araştırması 2015 ve 2016 araştırma sezonlarında yapılmıştır (Foto. 9). Yapılan çalışmalar sırasında, hem arkeolojik, hem de doğal mirasın ciddi tehditlere maruz kaldığı fark edilmiştir. Bunun üzerine arkeolojik, doğal, yerel mimariyi ve endüstriyel mirası sürdürülebilir bir şekilde korumak, yerel halkı koruma sürecine dâhil edecek ve tüm bulguların yerinde bütüncül olarak sergilenmesi için KEYAR araştırma başkanı tarafından 2016 yılında İvriz Kültürel Peyzaj Koruma Projesi başlatılmıştır. Bu proje birçok alt projeden oluşmaktadır. Toplum arkeoloji projeleri, alan yönetimi projesi, İvriz Kırsal Kalkınma Projesi ve İvriz I. Derece Arkeolojik Sit Alanı Çevre Düzenleme Projesi bu güne kadar başlatılmış ve yürütülmüştür.

Bunun yanında yerel halk, toplum, kamu, kurum ve kuruluşları, akademisyenler, ziyaretçiler ve uzmanlar arasındaki farkındalığı arttırmak amacıyla 2016'da T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı aracılığı ile Unesco'ya başvuruda bulunulmuştur. "İvriz Cultural Landscape" (İvriz Kültürel Peyzajı) adlı başvuru dosyası ile alanın Unesco Geçici Dünya Miras Listesine alınması önerisi hazırlanmıştır. İvriz Cultural Landscape / İvriz Kültürel Peyzajı 15 Nisan 2017'de Unesco Geçici Dünya Miras Listesine alınmıştır.⁶

İVRİZ'DE KÜLTÜREL MİRASA TEHDİT OLUŞTURAN UNSURLAR VE MEVCUT DURUM

Geç Hitit Dönemine tarihlenen, çok önemli bir kültür mirası ögesi olan İvriz Hitit Kaya Kabartması'nın korunması ve sergilenmesi ile ilgili sorunların yanı sıra, yakın çevresinde bulunan ikincil kültürel ve doğal değerlerin korunması, ulaşımı ve sergilenmesi için 2016 yılına kadar sistematik ve planlı bir çalışma yapılmamıştır. Suyun getirdiği serinlik sebebi ile yoğunlaşan insan trafiği alanda fiziksel tahribat ve güvenlik sorunları oluşturmaktadır. Yerel yönetimler tarafından, ziyaretçilere hizmet götürmek için yapılmış olan plansız ve denetimsiz düzenlemeler de sorunun bir parçasını oluşturmaktadır. İvriz Suyu'nun oluşturduğu zengin doğal atmosfer ve sahip olduğu dünya kültür mirası öğeleri, düzenleme ve hizmet eksikliği sebebi ile zarar görmekte ve hak ettikleri değere kavuşmamaktadır.

⁵ Maner 2015a, b, 2016a, b, 2017a, b, c, d.

⁶ <https://whc.unesco.org/en/tentativelists/6244/>

Fotoğraf 11: İvriz İvriz Kaya Kabartması önü HES 1930 gölü-Mayıs 2016 (Atölye Mimarlık Arşiv) / *İvriz Hittite Rock Relief and HPP1930 Dam - May 2016*

SU KAYNAĞININ KULLANIMI

Çevredeki hemen hemen tüm kültürel ve doğal miras öğeleri, anıtlar ve değerler, Bolkar Dağları'nın eteklerinden doğan su kaynakları (Foto. 10) ile ilintilidir. Başta İvriz Kaya Kabartması olmak üzere, Ambarderesi'nde bulunan diğer kaya anıtı ve manastır kalıntıları ile İvriz Kalesi su kaynağı sebebi ile yapılmış eserler ve yapılarıdır. İvriz Çayı boyunca devam eden ve mesire alanı, 2. Derece Doğal Sit Alanı ve bugün endüstri mirası sayılabilecek nitelikteki, 1930'larda yapılmış havuzlar, su kanalı, baraj ve eski HES yapıların tümü İvriz Suyu'nun ürünleridir (Foto. 11).

İvriz Suyu'nun kullanım hakları bugün Konya Su ve Kanalizasyon İdaresi'ne aittir (KOSKİ). Suyun çıkış noktasından 300 metre uzakta, kaya anıtının 200 metre yakınında zemin kotundan yaklaşık 8-10 metre derinde suyun toplandığı, Ereğli'ye ve tarım alanlarına dağıtımının yapıldığı, kaptaj alanı bulunmaktadır. Gün geçtikçe Konya Havzası'nın kuraklaşması ve artan su ihtiyacı bu altyapı öğelerinin yenilenmesini ve genişleyen kapasitelerde borulamanın yapılmasını gerektirmektedir.

Akıllara, su kaynağının yeryüzünde oluşturduğu çayın, 1930'larda inşa edilen HES Baraj Gölü'nün (Foto. 11) ve çevre floranın bu eylemlerden uzun vadede zarar görüp görmeyeceği sorusu gelmektedir. Uygulamaların iyi planlanabilmesi için gerekli olan önceki dönemlere ait altyapı planlarına ulaşmak istendiğinde, kullanım

hakları Devlet Su İşlerinden yerel yönetimlere (KOSKİ) devredildiği dönemde kaybolduğu kayıt edilmiştir. Veriler, sayısal ortama aktarılmadığı için alanı tüm katmanları ile planlamak çok zorlaşmaktadır.

DOĞAL REKREASYON ALANI VE MEVCUT YOĞUNLUK

İvriz Su Kaynağı'ndan başlayarak kaya anıtına kadar olan alanda seyrek, kaya anıtının hemen arkasından (1980'lerde yapılan) baraj gölüne kadar uzanan sulak alanda yoğun bir yeşil doku oluşmuştur. Bu doğal rekreasyon alanı yakın çevrede yaşayan kentli nüfusun özellikle yaz aylarında serinleyip nefes alabileceği nadir alanlardan biridir. Zaman içerisinde gelişen alabalık balıkçılığı üretimi ile çayın kenarında lokantalar açılmıştır. Bunun sonucunda bu alan Konya için eşi benzeri bulunmayan bir mesire alanı olmuştur.

Özellikle yaz aylarında günde iki binin üzerinde insana ev sahipliği yapan İvriz'de, düzenlenmiş bir mesire alanı bulunmamaktadır. Bu sebeple kontrolsüz ve tahrip edici bir kullanım oluşmaktadır. Yüzlerce mangalın oluşturduğu duman zaman zaman nefes almayı imkânsız kılmaktadır. Gelişigüzel kurulan piknik sofraları ve mangallar, ağaçların dallarını kurutmakta ve piknikçilerin ardından büyük çöp öbekleri oluşmaktadır. Büyük çöp öbekleri de, gün içinde yetkililer tarafından yeterli sıklıkta toplanamamaktadır. Araç parkı ihtiyacı da alelusul yönlendirildiği için kaya anıtının çok yakınına kadar taşıtlar yaklaşmaktadır (Foto. 12).

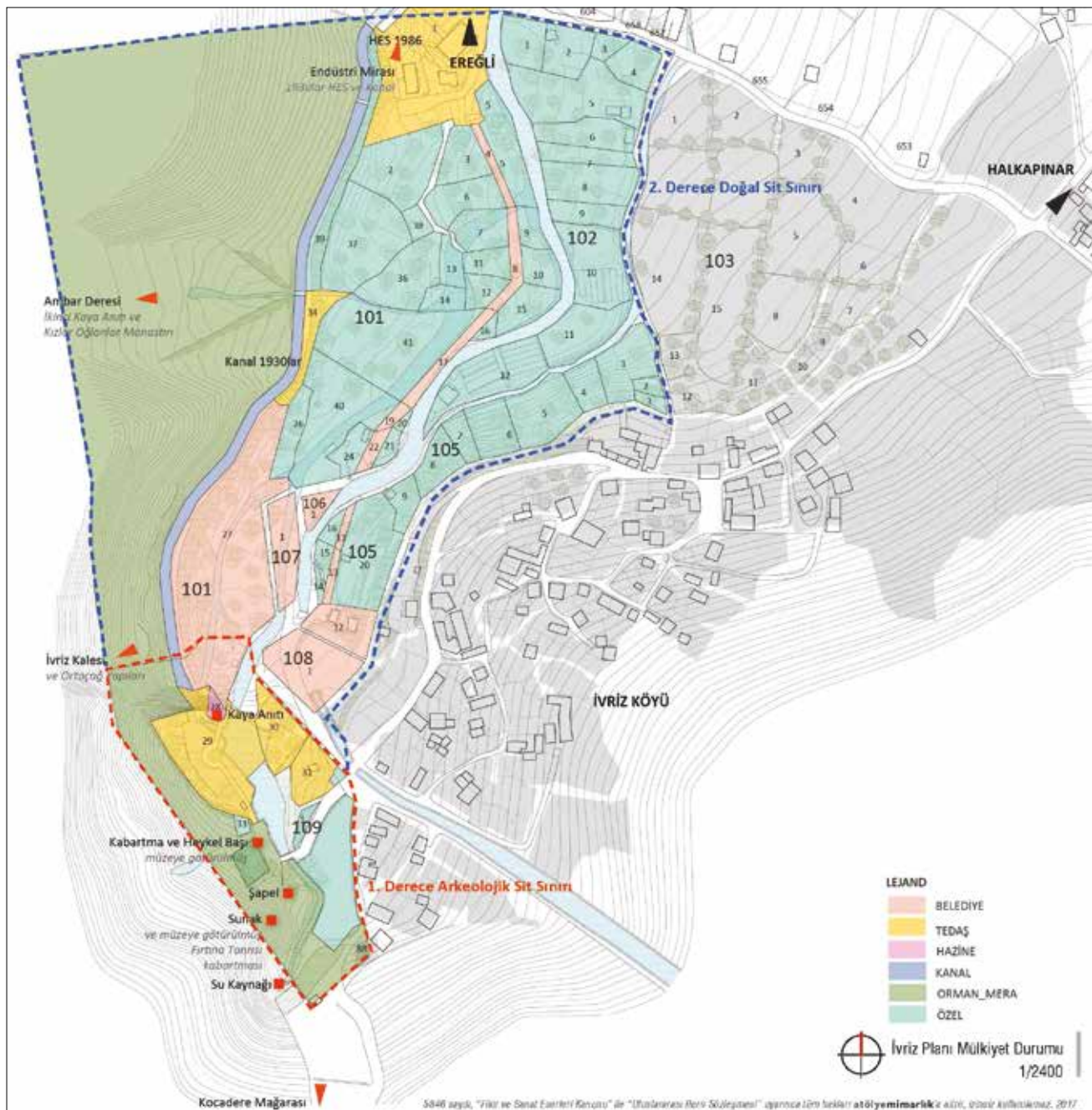
Fotoğraf 12: İvriz I. Derece Sit alanının bitişiğine park eden araçlar - Ağustos 2016 (Atölye Mimarlık Arşiv) / *Vehicles parking next to the site - August 2016*

TOPOĞRAFYA BOZULMALARI VE GÜVENLİK SORUNLARI

Arkeolojik alanın içinde kalan steller, heykelbaşı, kurban sunma sahnesini betimleyen kabartma gibi öğeler, alandaki güvenlik ve koruma sorunları nedeni ile Ereğli Müzesi'ne taşınmıştır ve orada sergilenmektedir. Ancak bu da sorunları bütünü ile çözmüş değildir. Bugün de yerinde duran şapel ve üzerinde bulunan kabartmanın yeri, stel yuvası ve basamaklar gibi öğelerin güvenlik ve koruma sorunları vardır. Alanın ve tüm bileşenlerinin yerinde bütüncül olarak algılanması ve sergilenmesi mümkün olmamaktadır. Ziyaretçilerin bu alandaki

deneyimi, İvriz Kaya Kabartmasının görülmesi ve önünde fotoğraf çektilmesine indirgenmiştir. İvriz 1. Derece Arkeolojik Sit'in bütününde güvenlik ve koruma sorunları devam etmektedir.

İvriz Kaya Kabartması'nın da üzerinde bulunduğu kaya kütleleri, bugün kuzey batı yönünde, tepesine tırmanılabilir durumdadır. Son senelerde gözlemlenen bir sorun, kabartmanın bulunduğu kayanın üzerine akşamları çıkılması, burada içki içilerek şişelerin kayanın üzerinde kırılması olmuştur. Bu kaya anıtının üzerinde bulunduğu kaya kütleleri için dolaylı koruma sorunları oluşturmaktadır.

Şekil 2: Mülkiyet durumu analizi (Atölye Mimarlık Arşivi) / Property status analysis

Fotoğraf 13: İvriz Köyü (Atölye Mimarlık Arşiv) / *İvriz Village*

Ayrıca kaya kabartmasının ve şapelin hemen yanında yakın zamana kadar tüfekle balon patlatılmaktaydı. Alandaki arkeolojik araştırmalar ve korumadan sorumlu ekibin ikazları üzerine, hem kabartmanın yanında hem de şapelin yanında gerçekleştirilen bu tip rekreatif oyunlar, yerel yönetim tarafından engellenmiştir (Maner ve Menteş 2018: 233, Foto. 9).

Yukarıda bahsi geçen koruma ve sergileme sorunlarının yanında, alanda zaman içerisinde bir dizi topoğrafik sorun oluşmuştur. Alanın su kaynağı kadar önemli bir başka doğal ögesi olan ve suyun da kaynağı olan, Bolkar Dağı eteklerindeki kayaç topoğrafya, zaman içerisinde insan eli ile yapılan setler nedeni ile bozulmuştur. Yapılan yüksek istinat duvarları ile yakın çevrenin su ile ilişkisi zayıflamıştır. Bu duvarlı düzenleme, alanda bulunan su kaynağı, gölet ve kültürel miras öğelerinin, bütünsel olarak algısını zedelemektedir.

MÜLKİYET VE KULLANIM HAKLARI

İvriz'de su kaynağından başlayarak İvriz Kaya Kabartmasına kadar uzanan alan 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak tescillidir (Şek. 1). 2017 Konya Koruma Bölge Kurulu'nun onayı ile 1. Derece Arkeolojik Sit'in çevresinde koruma bandı oluşturularak 3. Derece Arkeolojik alan sınırları belirlenmiştir. 1. Derece Arkeolojik Sit ve 3. Derece Arkeolojik Sit alanlarda birçok kamu kurum ve şahıslara ait parselasyon bulunmaktadır. Alanın üst kullanım ve alt kullanım protokolleri de hesaba katıldığında, Orman Genel Müdürlüğü, KOSKİ, Konya Büyükşehir Belediyesi, DSİ, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, özel sektör ve şahıslar alanda söz sahibidir (Şek. 2).

Tüm bu kurum, kuruluş ve kişilerin önceliği farklı olduğundan, çoğu zaman uzlaşma gerektiren ancak koordinasyon eksikliğinden kaynaklı hata ya da mükerrer uygulamalar, sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. 2017'de "İvriz Kültürel Peyzajı" adı altında UNESCO Dünya Miras Geçici Listesine giren bu alandaki kullanım ve uygulamalara yönelik koordinasyonun sağlanabilmesi için tüm paydaşlar tarafından kabul edilen bir alan yönetim planı yapılması büyük önem taşımaktadır.

FİZİKSEL ÇEVREYE YAPILAN DENETİMSİZ MÜDAHALELER

Alan, İvriz Halkapınar Belediyesi'nin sınırları içinde yer aldığından, yukarıda sözü geçen resmi kurumların dışında, İvriz Halkapınar Belediyesi de önemli bir paydaştır. Yer kaplamalarının yenilenmesi, gelen araçların ücret karşılığında alana alınması, çöplerin toplanması gibi gündelik hizmetler bu kurum tarafından yapılmaktadır. Ülkemizde özellikle küçük yerel yönetimler, uzman personel açığına sahiptir.

Bu sebeple, özel izinlere tabi olan sit alanlarında yapılan uygulamalarda gerekli prosedürler atlanmaktadır. Çok hassas kültürel ve doğal mirasa ev sahipliği yapan İvriz için de bu ihmalkârlık söz konusudur. Toplumsal olarak, tarihi mirası koruma bilinci gelişmediği müddetçe, alanda yapılan denetimsiz uygulamalar ancak kişilerin inisiyatifleri ile yapılan şikâyetler üzerine durdurulabilmektedir.

MEVCUT DURUM

İvriz Köyü (Foto. 13), Toros Dağları'nın eteklerine yerleşmiş kerpiç ve taş yığma tekniği ile yapılmış

Fotoğraf 14: Rekreasyon alanı (Atölye Mimarlık Arşiv) / Recreation area

yerel mimari özelliklerini korumuş bir yerleşimdir. Sel baskınlarının etkisi ile köyün bazı bölümleri 20. yüzyılda yıkılmış ve köy büyük oranda göç vermiştir. Gerçekleşen mekânsal değişiklikler ve azalan nüfusun da etkisi ile köy merkezi köy camisi önündeki meydan ile sınırlı kalmıştır. İvriz Köyü bugün, kaya kabartması etrafında şekillenen kültürel miras ziyareti ve sulak alan etrafındaki rekreasyon amaçlı kullanımlar sebebi ile yerli ve yabancı pek çok ziyaretçiyi ağırlamaktadır. Köyün, giderek artan bu ziyaretin yoğunluğunu karşılayacak bir meydanı bulunmamaktadır. Ancak fiili olarak I. Derece Arkeolojik Sit Alanı'nın bitişiğinde kalan boş alan bu görevi üstlenmektedir.

İvriz Köyü'nün temel geçim kaynağı meyve ağaçları ve hayvancılıktır. Yerel halk, yoğun turist akınından ancak ürettikleri reçel, pekmez, kakma (kurutulmuş meyve), dağ çayları, kekik ve bakliyat satışı yolu ile ekonomik fayda sağlamaktadır. Yerel halkın satış yapabileceği tanımlı alanlar bulunmamaktadır.

II. Derece Doğal Sit Alanı olarak koruma altına alınmış olan rekreasyon alanı, İvriz Kaya Kabartmasının kuzeye bakan yüzeyinden başlayıp baraj gölüne kadar uzanan yeşil alanın tamamını kapsamaktadır (Foto. 14). Bu doğal sitin çok küçük bir kısmı, belediyeye ait parsel, halka açık mesire alanı olarak kullanılmaktadır. İnsan yoğunluğunun büyük sebebi de, ziyaretçilerin sadece belediyeye ait parsel içerisinde piknik yapmalarından kaynaklanmaktadır. İvriz Çayı boyunca yapılan tatlı su balıkçılığı ve bunlara bağlı olarak açılmış ticari mekânlar ziyaretçiler için bir alternatif sunmaktadır. Ancak bu ticari mekânlar, köyün yerel mimari öğeleri ile uyumlu değildir.

İVRİZ I. DERECE ARKEOLOJİK SİT ÇEVRE DÜZENLEME PROJESİ

İvriz, hem katmanlı kültürel ve doğal değerlere sahip, hem de birçok paydaşın hak ve söz sahibi olduğu bir alandır. Bu alanda proje geliştirirken, tüm paydaşların ihtiyaçları ile menfaatleri gözetilmiş, bu doğrultuda, birçok kamu kurum ve kuruluşundan resmi izin ve destekler alınmıştır. Bu bölümde, projenin hazırlanma sürecindeki hem tasarım hem de bürokratik izlek aktarılmaktadır.

Tasarım sürecinde, alanın mevcut durumunun nasıl tanımlandığı, yapılan tespitler ışığında belirlenen sorunlar ve proje sınırları anlatılacaktır. Öncelikle, arkeoloji, doğa ve yerleşik hayatın bir arada uyum içerisinde yaşamasını hedefleyen bir ön proje çalışması yapıldığından bahsedilecektir. Bu ön projede tanımlanan, müdahalelerin yapılabilmesi için planlanan uzun vadeli programlar aktarılacaktır.

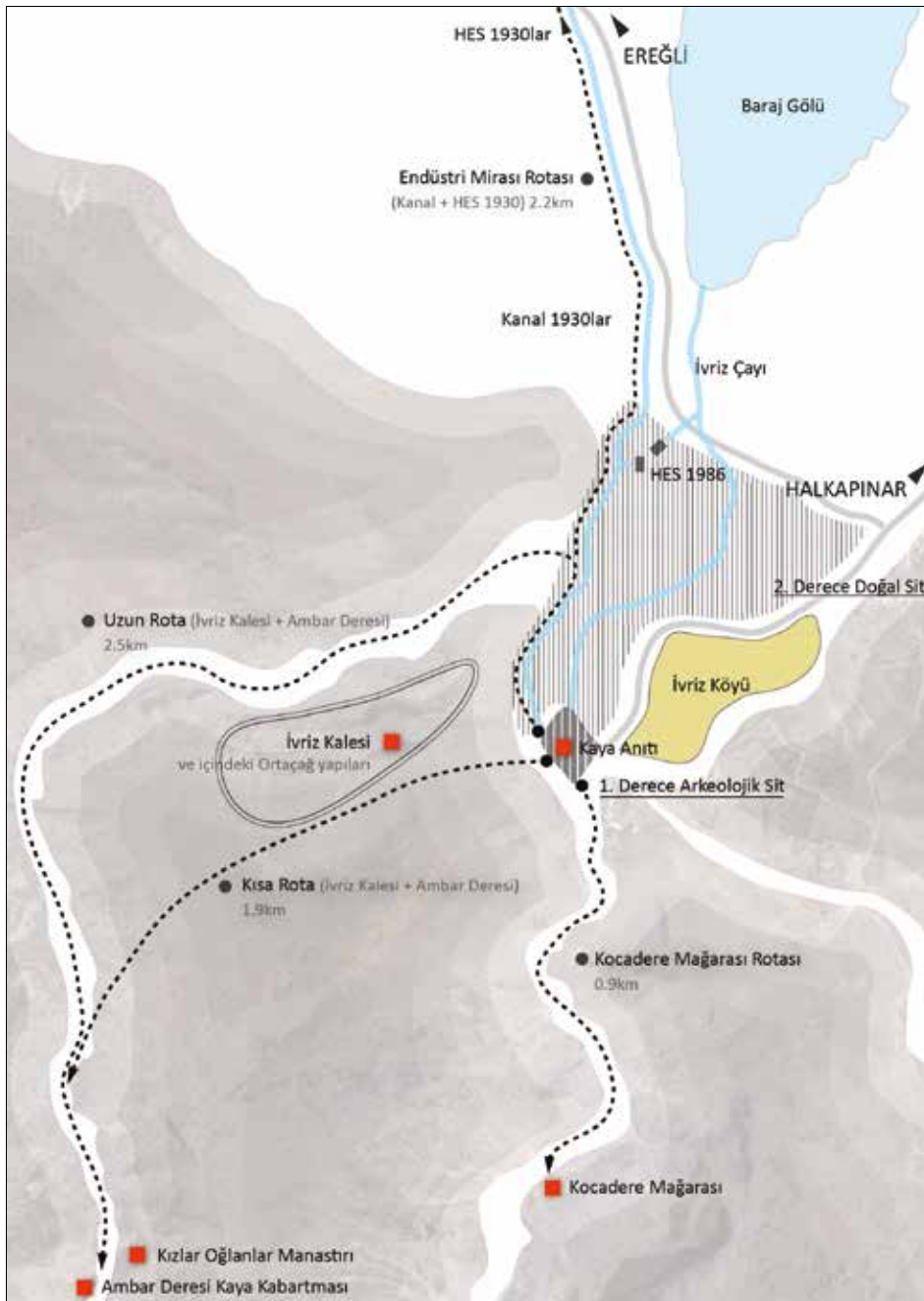
Ön proje safhası tamamlandıktan sonra, çalışmaların arkeolojik sit sınırı içerisinde geliştirilerek uygulama projesi haline getirilmesi anlatılacaktır. İvriz I. Derece Arkeolojik Sit Alanı Çevre Düzenleme Projesi ismini alan uygulama projesinin sınırlarının hangi sebeplerden ötürü daraltıldığı, bürokratik süreçlerde aktarılacaktır. I. Derece Arkeolojik Sit Alanı sınırları içinde geliştirilen uygulama projesindeki tasarım yaklaşımı ve proje bileşenleri detayları ile açıklanacaktır.

PROJE HAZIRLAMA SÜRECİ

2015 yılının Kasım ayında KEYAR Proje Başkanı, İvriz Kaya Kabartması'nın bulunduğu alandaki sorunların, kültür mirasının korunmasında ve gelecek nesillere aktarılmasında tehditler oluşturduğunu görerek, Koç Üniversitesi'nin desteğiyle İvriz Kültürel Peyzaj Koruma Projesi başlatılması fikrini ortaya koymuştur. 2016'da ayrı ekipler tarafından, İvriz Çevre Düzenleme Projesi ile beraber İvriz Alan Yönetim Planı çalışmalarına başlanmıştır. Bu yazıda sadece İvriz Çevre Düzenleme Projesi'nin süreci aktarılacaktır.

Yerinde yapılan ilk tespitlerden sonra, belgelemeye yönelik veriler toplanarak, paydaşlar belirlenmiş; yetki sahibi olan kurumlar ve kişilerle görüşmeler yapılmış; İvriz I. Derece Arkeolojik Sit Alanı ve çevresinde proje çalışmalarının başlatılabilmesi için, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden (MGM) yazılı izin alınmıştır.

Çalışmalar ilk etapta, İvriz Çayı'nın ve Deli Mahmutlu Deresi'nin birleşerek oluşturduğu baraj gölünden, su kaynaklarına kadar uzanan vadileri de kapsayan büyük ölçekli bir kavramsal planlama ile başlamıştır. Çevrede bulunan su kaynaklarının kültür mirası öğeleri ile

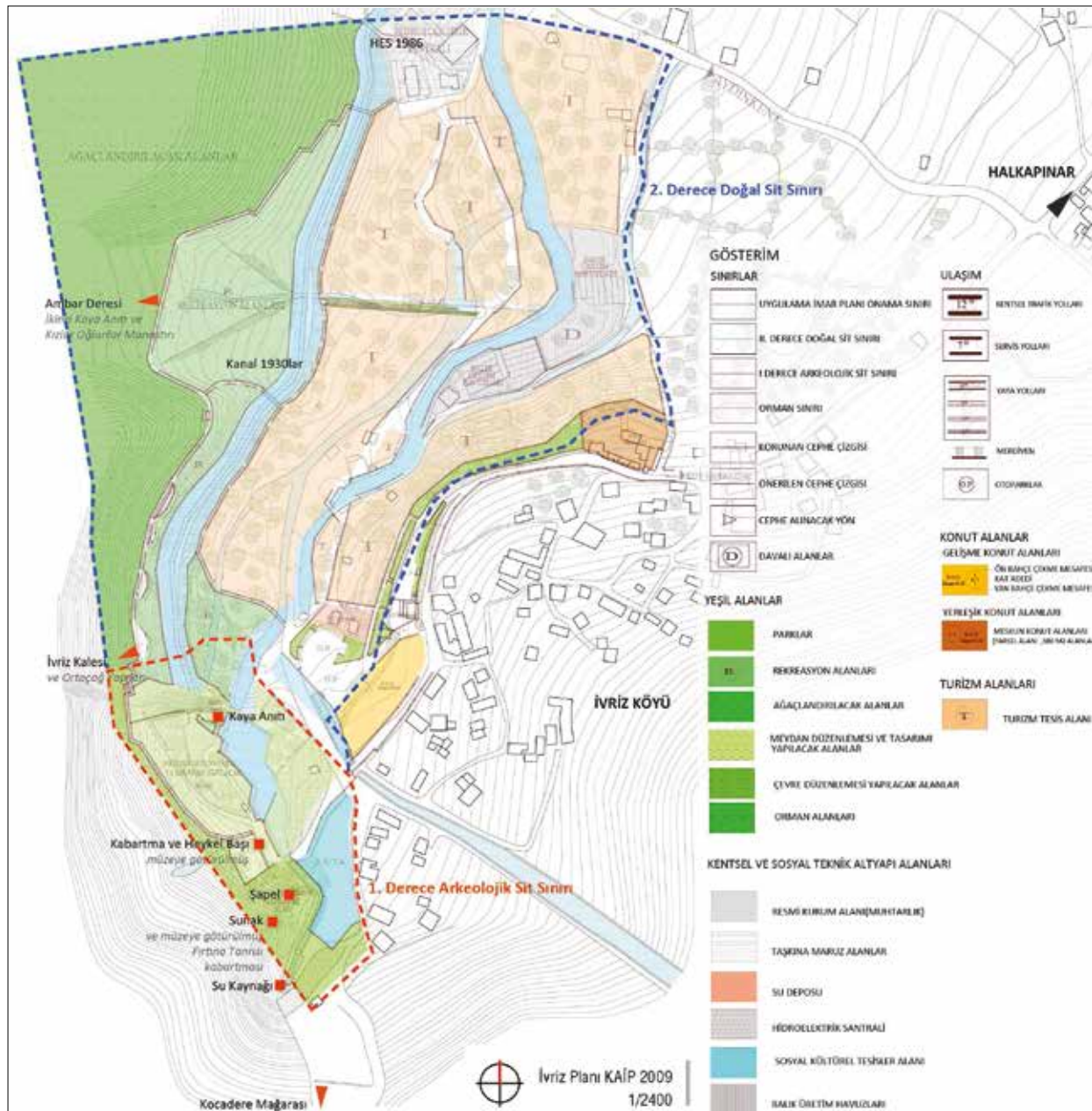
Şekil 3: İvriz 1/5000 ölçekli yakın çevre kavramsal plan (Atölye Mimarlık Arşivi) / İvriz 1/5000 scale environmental conceptual plan

BİR HITİT SU KÜLT MERKEZİNİN TOPLUM İLE BULUŞMASI: İVRİZ KÜLTÜREL PEYZAJ KORUMA PROJESİ

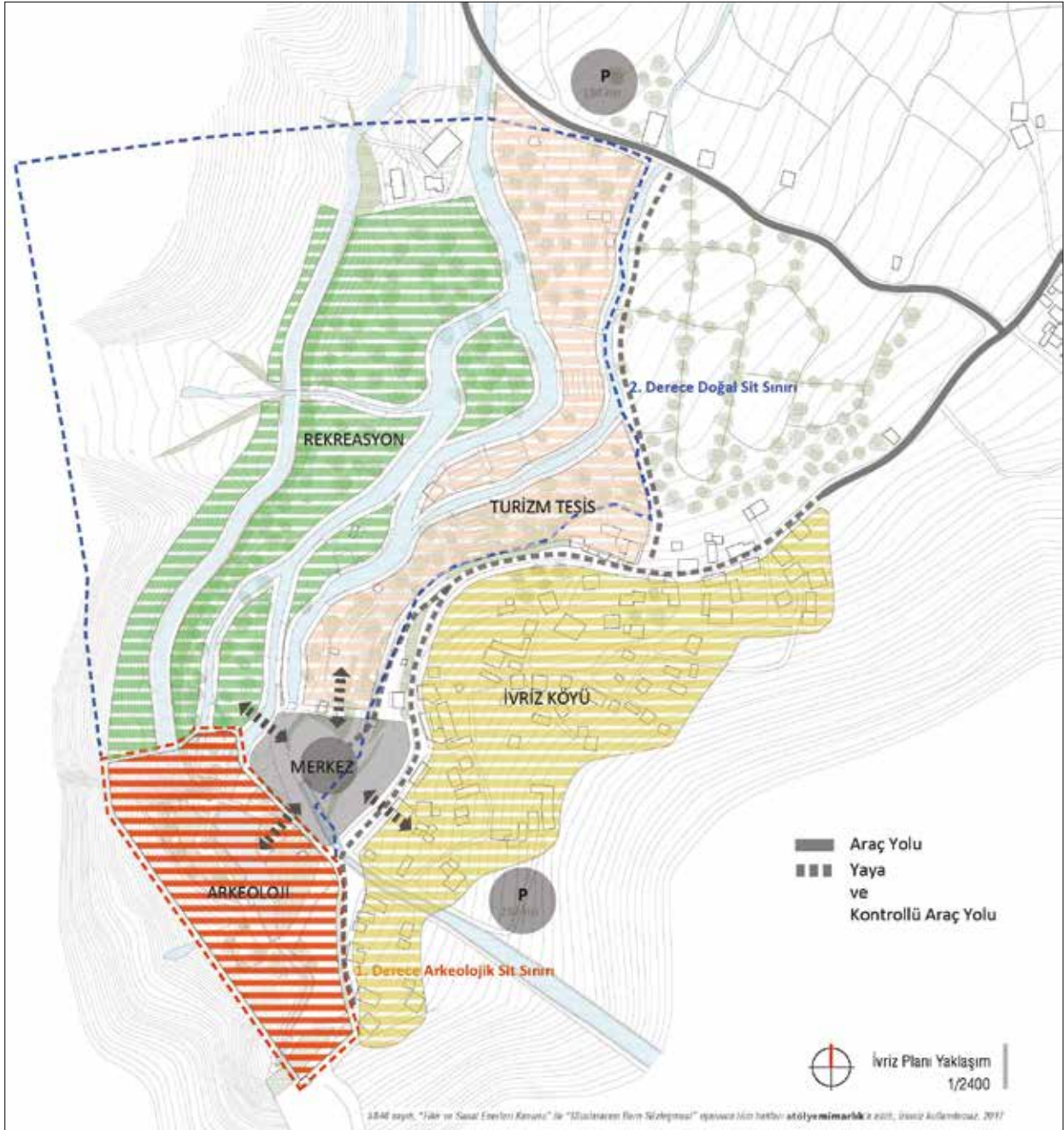
birlikte korunması ve sergilenmesinin çok paydaşlı bir çalışma gerektirdiği tespit edilmiştir. Alanın karmaşık sosyokültürel ve jeolojik dinamiklerini anlayabilmek için, süreç içerisinde birçok uzmanla çalışılmıştır. Şehir bölge planlama uzmanları, jeologlar, sosyologlar, sanat tarihçileri, kamu yönetimi uzmanları, koruma uzmanları, haritacılar, arkeologlar ve mimarlardan oluşan bir ekip ön çalışmalar yapmıştır.

İvriz Kaya Kabartması (Foto. 3) odak alınarak çevredeki tüm kültür miras öğeleri tespit edilmiştir. Bu unsurlar için olası senaryolar oluşturulmuş ve İvriz Kaya Kabartması ile kurulabilecek ilişkileri belirlemek üzere rotalar üzerinde çalışmalar yapılmış, bu ilişkiler kavramsal şemalar üzerinde uzaklık, ulaşım zamanlamaları hesaba katılarak işaretlenmiştir (Şek. 3).

İvriz Hitit Kaya Kabartması'nın bulunduğu alan Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 19.06.1981 gün ve A-2953 sayılı kararı ile 'İvriz Kaya Anıtı; I. Derece Arkeolojik Sit Alanı' olarak ilan edilmiştir. Çevresindeki sulak alan da 1993 yılında 2. Derece Doğal Sit alanı olarak tescillenmiştir (Şek. 1). Konya Büyükşehir Belediyesi (KBB) tarafından, bu iki tescilli alan için "Konya-İvriz 1. Derece Tarihi Arkeolojik ve 2. Derece Doğal Sit Alanları Koruma Amaçlı İmar Planı"(KAİP) 2009 yılında hazırlanmıştır (Şek. 4). Bu imar planında, alanlar fonksiyon, koruma derecesi ve müdahale yaklaşımlarına göre ayrıştırılmıştır. 2012 yılında MGM tarafından İvriz Kaya Anıtı'nın yakın çevresi düzenlenmiş ve güvenlik önlemleri alınmıştır.

Şekil 4: İvriz koruma amaçlı imar planı KAİP (Atölye Mimarlık Arşivi) / İvriz conservation development plan

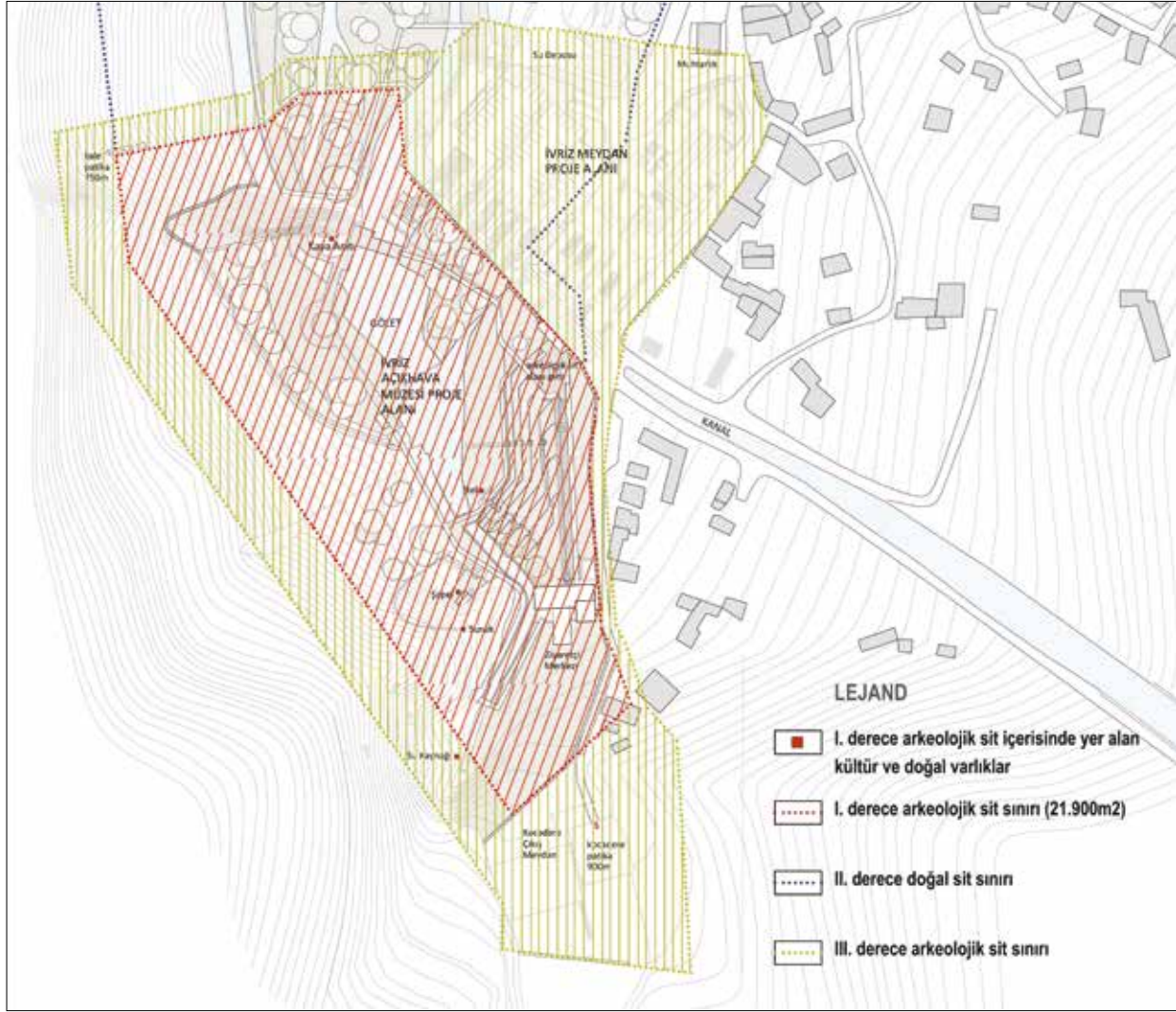
Şekil 5: İvriz fonksiyonel şema planı (Atölye Mimarlık Arşivi) / *İvriz functional schema plan*

İvriz 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı Çevre Düzenleme Projesi hazırlanırken, öncelikle sit alanının içinde bulunduğu bağlam, çevredeki diğer değerler ve bunların mevcut Koruma Amaçlı İmar Planı ile örtüşmesine dikkat edilmiştir. Proje, Arkeolojik Sit Alanı'nın ihtiyaçları üzerine odaklanmış olsa da, bu alanın dışında yer alacak olan trafik erişimi, otopark, turistik satış alanı, güvenlik önlemleri ve bilgilendirme gibi ihtiyaçlar da değerlendirilmiş ve bir bütünlük içerisinde düşünülmüştür (Şek. 5).

Mevcut durum tespitleri ve öneri çözümlerin bir kısmı hazırlanmış olan KAİP ile örtüşmediği için

konu belediye yetkilileriyle görüşülmüş ve yetkililer tarafından revizyon yapılması uygun bulunmuştur. Ancak Arkeolojik Sit Alanı'nın acil ihtiyaçları bu proje ile uygulamaya dönük olarak tasarlanırken, sit alanı dışındaki ihtiyaçların planlanması için Koruma Amaçlı İmar Planı'nın güncellenmesinin beklenmelidir.

İvriz 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı Çevre Düzenleme Projesi çalışmalarının her aşamasında, Halkapınar Kaymakamlığı'nın desteği ve tüm paydaşların katılımı ile sunum toplantıları yapılmıştır. Bu toplantılar esnasında, uygulamaya yönelik bir destek bulma arayışı ile Kalkınma Bakanlığına bağlı olan Konya Ovası Projesi

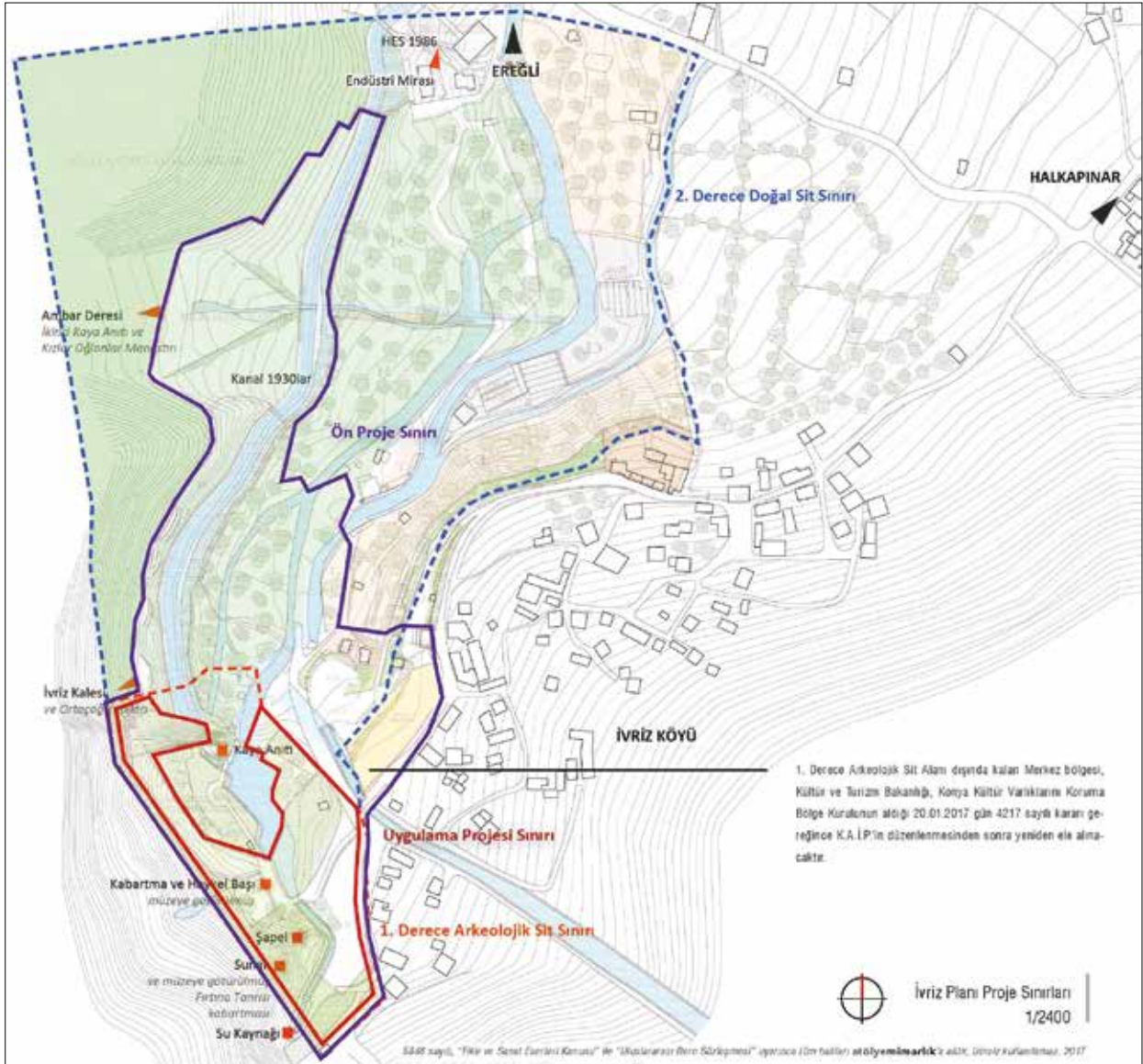
Şekil 6: İvriz sit sınırları (Atölye Mimarlık Arşiv) / *İvriz archaeological site boundaries*

Bölge Kalkınması İdaresi Başkanlığı (KOP) yetkilileri ile de görüşülmüş ve olumlu bir geri dönüş alınmıştır. Böylelikle henüz ilk aşamalarında olan çevre düzenleme projesi için uygulama desteği sağlanmıştır.

2017'nin Ocak ayında ön proje, Konya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kuruluna sunulmuştur (KKVKBK). Ön proje sınırlarının bir kısmı 2. Derece Doğal Sit Alanı içerisinde kalmaktadır. Kurul, kesişen alanlarda Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Komisyonları'nın da yetkili olduğunu ve İvriz'deki kültür mirasına karşı olan tehdittin acil olduğunu vurgulayarak, uygulama projesinin sınırlarının 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı sınırları içine çekilmesini önermiştir. KKVKBK aynı toplantıda, Müzeler Genel Müdürlüğü yetkilileri ile tartışılarak belirlenmiş olan ve projede önerilen koruma etki alanı sınırını, 3. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak tescil etmiştir (Şek. 6).

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ile hazırlanan uygulama projesi sınırları İvriz 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı içerisinde kalacak şekilde yeniden tanımlanmış ve bu doğrultuda geliştirilmiştir (Şek. 7). İvriz I. Derece Arkeolojik Sit Alanı Çevre Düzenleme Projesi, 2017 yılının Mayıs ayında KKVKBK'na sunulmuş ve onaylanmıştır.

KKVKBK'ndan proje onayı alındıktan sonra mimari proje esas alınarak mühendislik projelerinin hazırlanması aşamasına geçilmiştir. KOP'tan uygulama desteği sağlanmış olduğu için bu aşamada mühendislik projelerinin ivedilikle hazırlanması gündeme gelmiştir. KEYAR başkanının başvurusu ile Konya Valiliği Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı'ndan (YİKOB) destek bulunmuş, proje ihale dosyası (PİD), statik, mekanik, elektrik projeleri, zemin etüt, harita ve keşif metraj çalışmaları tamamlanmıştır.

Şekil 7: İvriz Ön Proje ve Uygulama Projesi sınırları (Atölye Mimarlık Arşiv) / İvriz Preliminary & Application Project boundaries

Projenin uygulanması aşamasına gelindiğinde, Konya Büyükşehir Belediyesi projeyi sahiplenmiştir. Bu doğrultuda T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve Kalkınma Bakanlığı Konya Ovası Projesi Müdürlüğü ile gerekli protokoller yapılmıştır. Proje, devlet destekli bir uygulama bütçesine sahip olduğu için, Kamu İhale Kanunu gereği, KBB uhdesinde ihale yapılmıştır. İvriz I. Derece Arkeolojik Sit Alanı Çevre Düzenleme Projesi'nin ihalesi yapılmış olup uygulamasının 2019 yılı sonuna kadar tamamlanması ön görülmektedir.

GENEL YAKLAŞIM VE TASARIM KRİTERLERİ

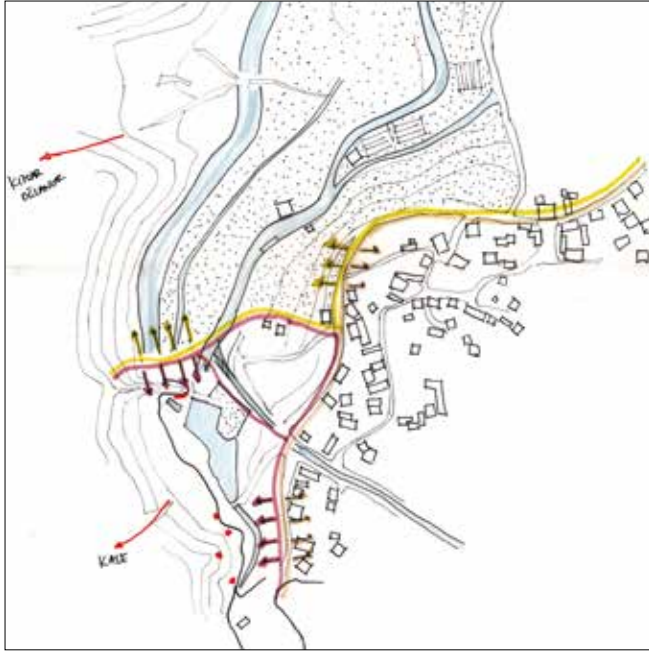
İvriz, Bolkar Dağları'nın eteklerinde, üç derin vadinin bulunduğu noktada yer almaktadır İvriz Kaya Kabartması, İvriz Köyü, Kocadere Mağarası, Ambarderesi, İvriz

Kalesi, Baraj Gölü, 1930'lu yıllarda yapılan su kanalı, HES ve tüm bunların üzerine oturduğu sulak rekreasyon alanı, İvriz çevresinde bulunan değerler ve olası ziyaret noktalarıdır (Şek. 3).

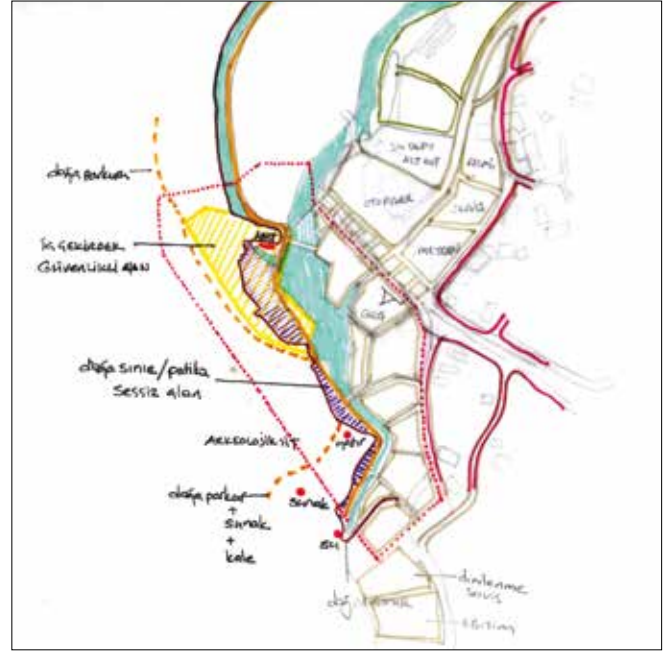
Kaya kabartması ve rekreasyon alanı ziyareti dışında, Ambarderesi, İvriz Kalesi ve Kocadere Mağarası'na giden doğa/kültür yürüyüş rotaları ve kanal boyunca devam ederek gölet kenarındaki eski HES yapısına ulaşan endüstri mirası rotaları oluşturmak mümkündür. Bunlar, İvriz Meydanı ve Arkeolojik Sit Alanı ile ilişkilendirilebilir.

Projenin fiziksel olarak temelde üç bileşeni bulunmaktadır. Hem fiziksel hem de yasal tanımlarla birbirinden ayrılan bu üç bileşen "Arkeoloji", "Doğa" ve "Köy" olarak adlandırılabilir. Tasarımsal olarak tüm gerilim, bu üç

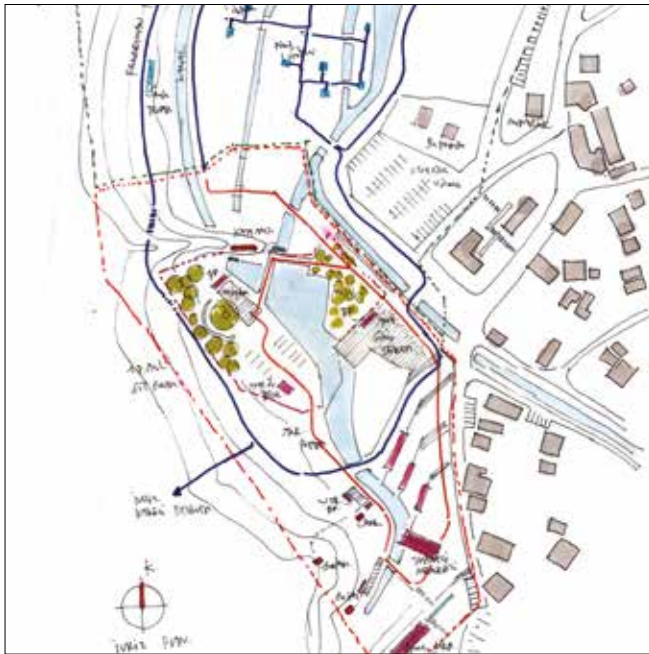
BİR HİTİT SU KÜLT MERKEZİNİN TOPLUM İLE BULUŞMASI: İVRİZ KÜLTÜREL PEYZAJ KORUMA PROJESİ

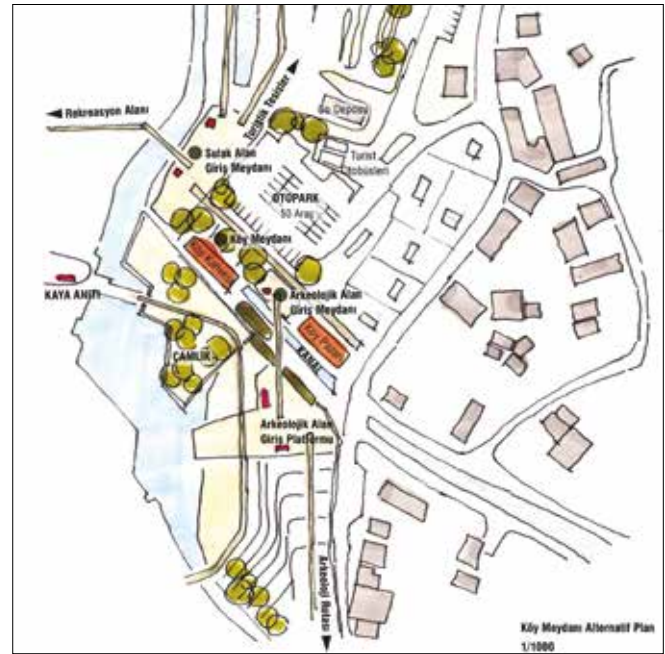
Şekil 8: Üç bileşen arasındaki ilişkiyi gösterir eskiz Feyza Daloğlu / Functional schema showing the diffusion points sketch by Feyza Daloğlu

Şekil 9: Alanın topoğrafik algısı eskiz (Atölye Mimarlık Arşivi) / Topographical perception of the area sketch by Didem Teksöz

Şekil 10: Geçişler ve patikalar eskiz Sinan Omacan / Infusion points and pathways sketch by Sinan Omacan

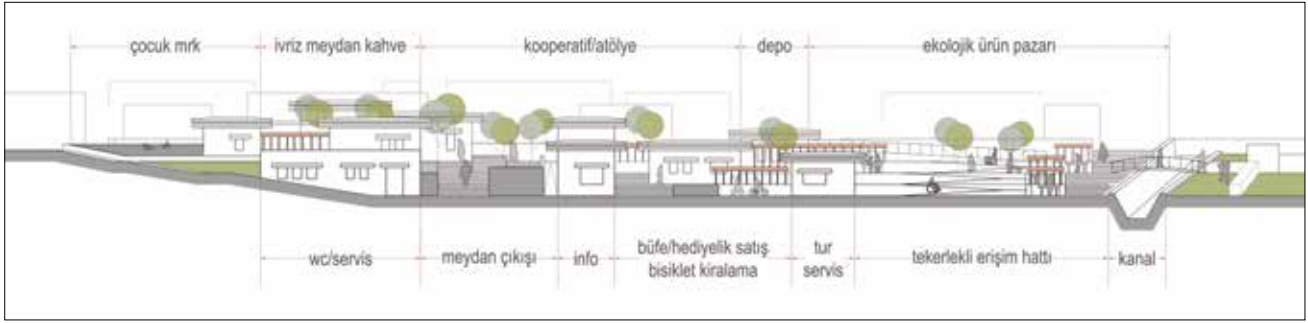
Şekil 11: İvriz Meydanı eskiz (Atölye Mimarlık Arşivi) / İvriz Village Center sketch by Sinan Omacan

tanımlı alan arasındaki geçişlerin ve ilişkilerin kurulduğu noktalarda toplanmaktadır (Şek. 8). Her alanın kullanıcısı farklı olduğu gibi aynı zamanda alanlar arasında sürekli bir geçiş söz konusudur.

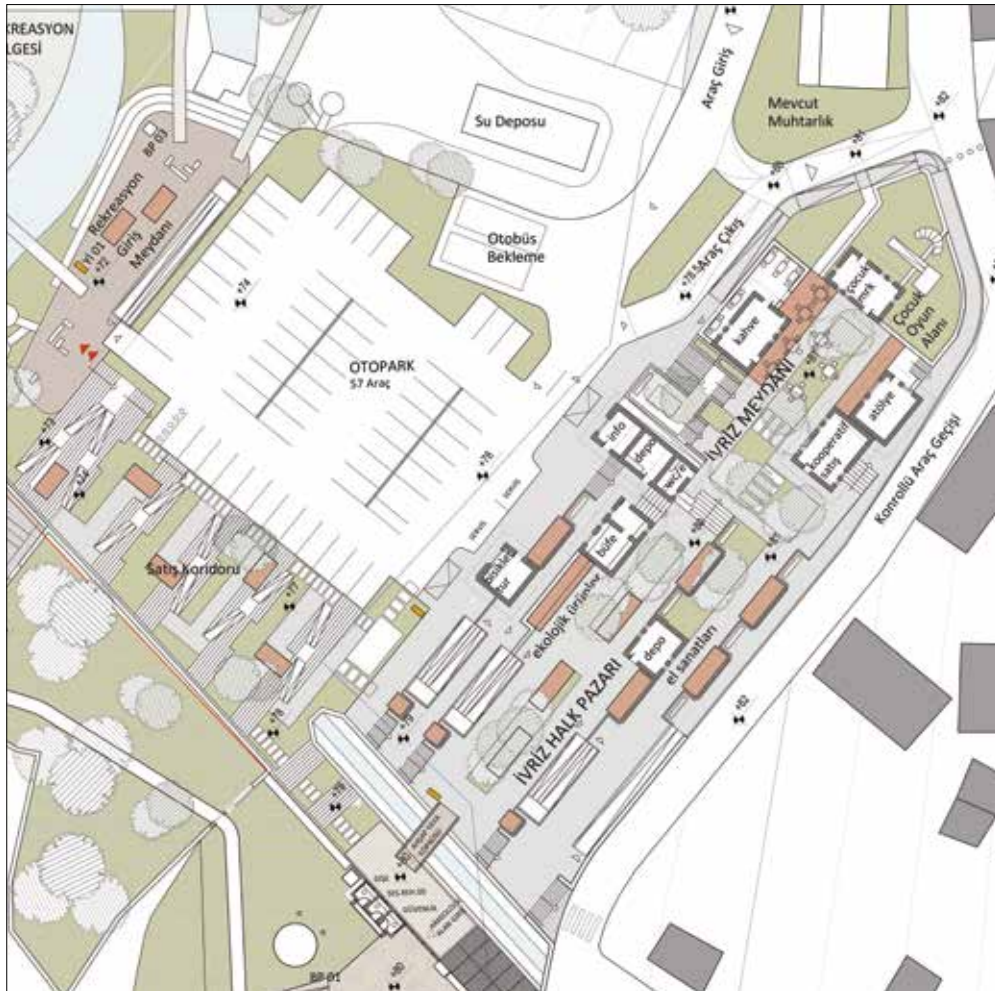
Ayrıca doğal çevre bileşenleri göz önünde bulundurulduğunda, "Dağ", "Su" ve "Yapılı çevre" olarak proje bileşenleri doğal sınırları ile ayrışmaktadır (Şek. 9). Hem fiziksel hem de fonksiyonel olarak birbirinden

farklı olan bu alanlar arası geçişler ve patikalar çalışılmış, kullanıcılar arasındaki ilişkilere mekânsal olarak çözümler aranmıştır (Şek. 10).

Ön Proje hazırlanırken, "Arkeoloji", "Doğa" ve "Köy" arasında kalan boşluk, "İvriz Meydanı" (Şek. 11) olarak tanımlanmıştır. Mevcut durumda bu alanda park eden araçlar ve kalabalığın düzenlenmesi gerekmektedir (Foto. 12). İvriz Köy Meydanı işlevsiz kalmış ve

Şekil 12: Ön proje İvriz Meydanı kesit görünüşü (Atölye Mimarlık Arşivi) / Preliminary project İvriz Village Center - elevation

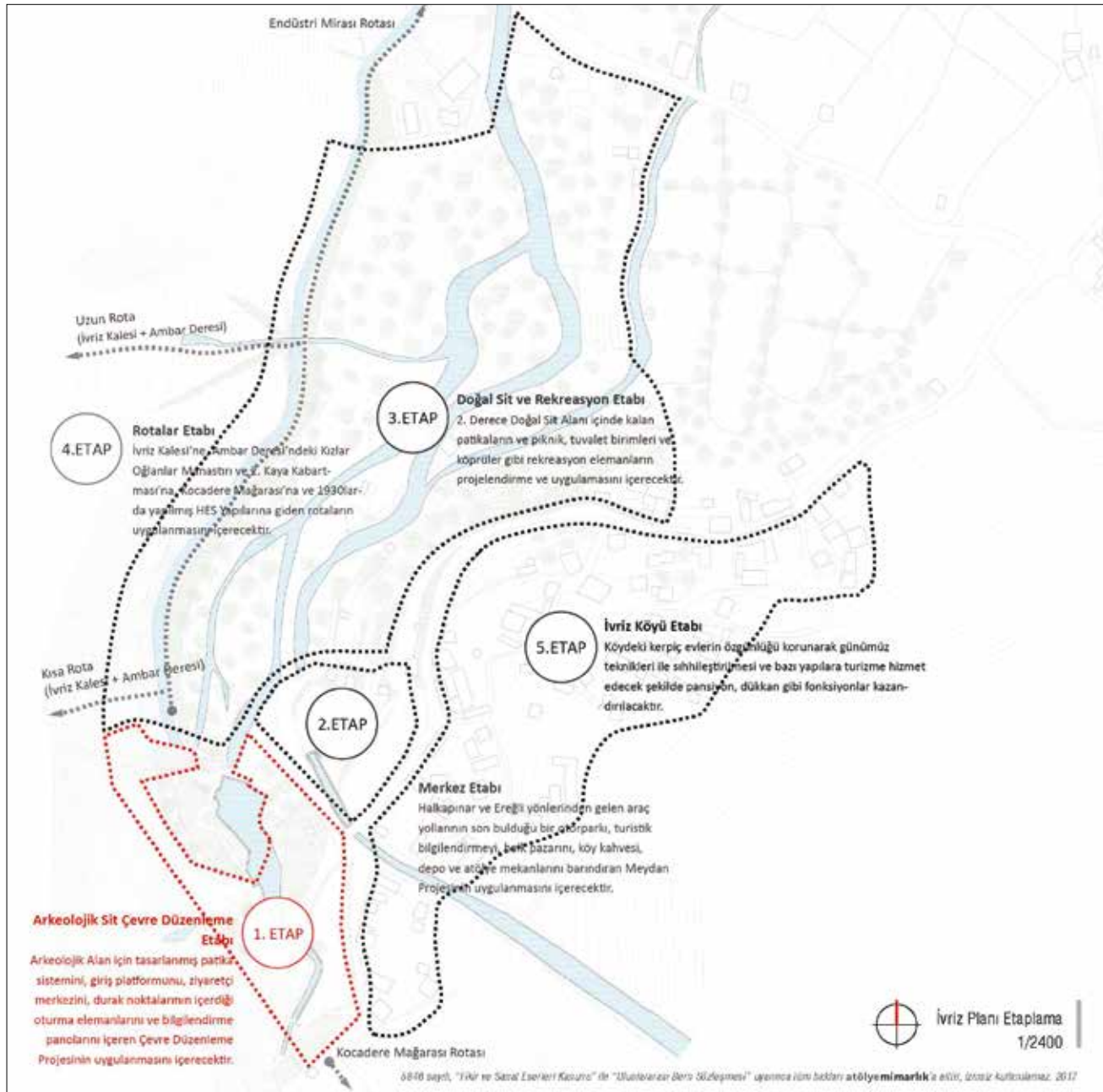

Şekil 13: Ön proje İvriz Meydanı planı (Atölye Mimarlık Arşivi) / Preliminary project İvriz Village Center - plan

kaybolmuş durumdadır. Ayrıca çevre düzenleme projesi çalışmalarına başlandığında, İvriz Kültürel Peyzaj Koruma Projesi kapsamında İvriz’de bir kırsal kalkınma projesi yürütülmesi düşünülmektedir.

Bu veriler ışığında ön projede, arkeolojik alanın girişinin kuzeydoğusunda, İvriz Meydanı ve İvriz Halk Pazarı ve Otopark çözümleri üretilmiştir. Otopark alanının kuzeybatısındaki İvriz Çayı sınırında açık kapalı mekanlar kurgulanmış ve rekreasyon alanına geçiş düzenlenmiştir (Şek. 12, 13).

Ön projede geliştirilen İvriz Meydanı, köyün yeni merkezini oluştururken, ziyaretçiler için bilgilendirme ve servis yapılarının bu noktada yapılması düşünülmüştür. Ören Yeri niteliği taşıyan tüm arkeolojik alanlarda olması gereken mekânlara ev sahipliği yapmaktadır. Uzun vadede kültür turizminin yakın çevredeki değerleri de kapsadığı turların düzenlendiği ve araçların tedarik edildiği alanlar da İvriz Meydanının parçalarından biri olarak ön projede yerini almıştır.

Şekil 14: Ön proje İvriz Meydanı plan (Atölye Mimarlık Arşivi) / Preliminary project İvriz Village Center - plan

İvriz Halk Pazarı, İvriz Kırsal Kalkınma Projesi'nin devamında, yerel halkın satış yapabileceği, yarı açık mekânlar, atölye ve depolardan meydana gelmektedir. Bu meydana ayrıca bir çocuk eğitim merkezi eklenmiştir. Çocuk eğitim merkezi, Türkiye'de ilk defa 2013'de Ereğli'de tamamlanan Down Cafe⁷ projesinden esinlenerek geliştirilmiştir.

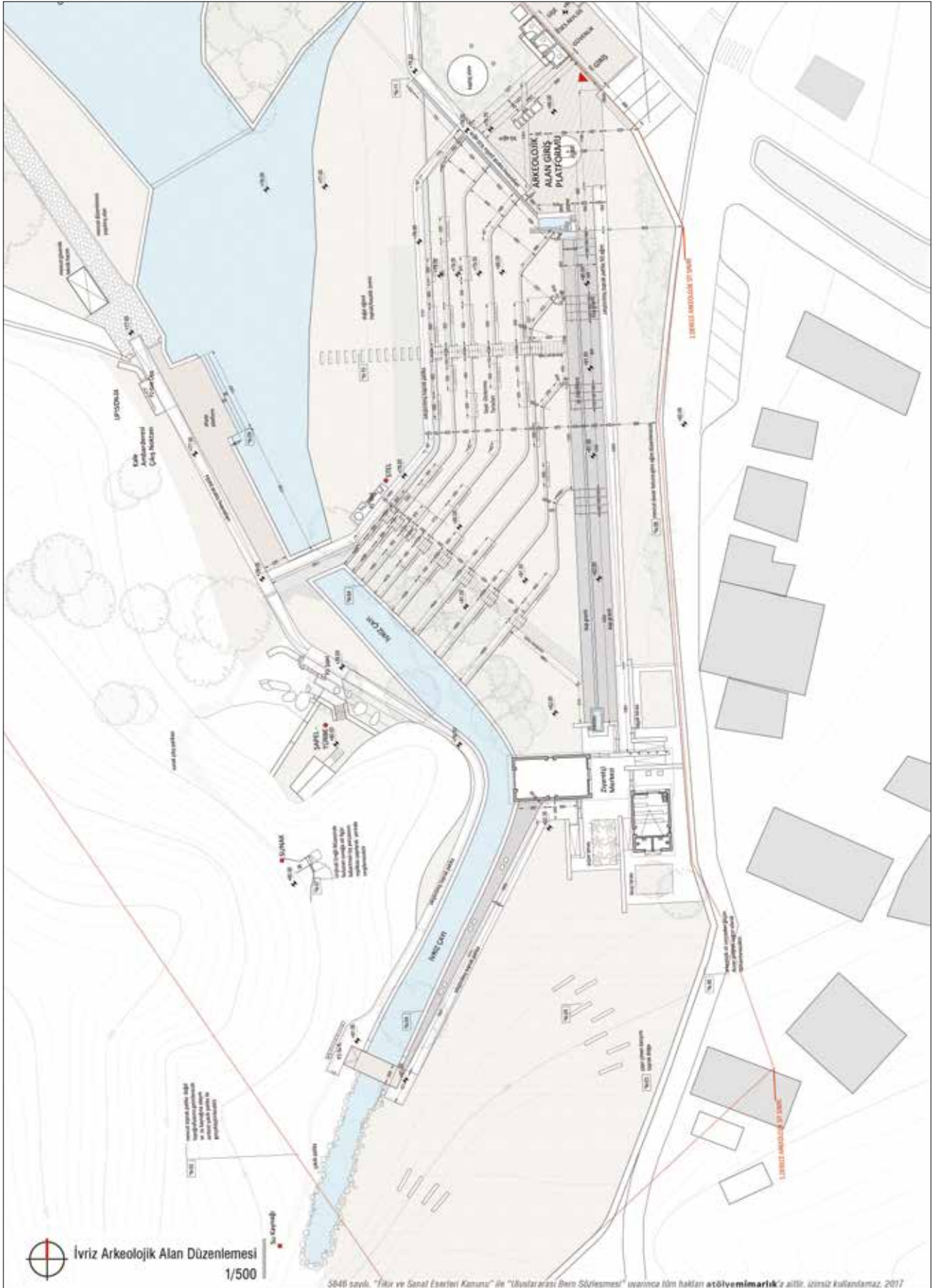
Ancak iki sebepten dolayı "İvriz Meydanı" ön projesi uygulama aşamasına henüz geçememiştir. Bunlardan birincisi, KAİP'te bu alanın meydan olarak yeniden

tanımlanması gerekliliğidir. İkinci sebep ise İvriz I. Derece Arkeolojik Sit Alanı'ndaki sorunların acil olarak çözülmesi ihtiyacıdır. Daha önce bürokratik süreçlerde anlatıldığı gibi KKVKBK'nun önerisi ile proje sınırları daraltılmış ve aşamalı projelendirme ve uygulama taslak çalışması yapılmıştır (Şek. 14).

İVRİZ 1. DERECE ARKEOLOJİK SİT ALANI ÇEVRE DÜZENLEME PROJESİ BİLEŞENLERİ

Uygulama Projesinin kavramsal planlaması, İvriz Suyu'nun önemi ve Geç Hitit Dönemi'nde bu alanın su kültürü merkezi olarak kullanılmış olması fikri üzerinden geliştirilmiştir. Suyun getirdiği bolluğu betimleyen,

⁷ <http://www.sabancivakfi.org/tr/sosyal-degisim/eregli-down-cafe-ve-ozel-gencler-sanat-evi>

Şekil 15: İvriz 1.Derece Arkeolojik Sit Alanı Çevre Düzenleme Projesi – Yerleşim Planı (Atölye Mimarlık Arşiv) / Ivriz 1st Degree Archaeological Site Environmental Planning Project - Settlement Plan

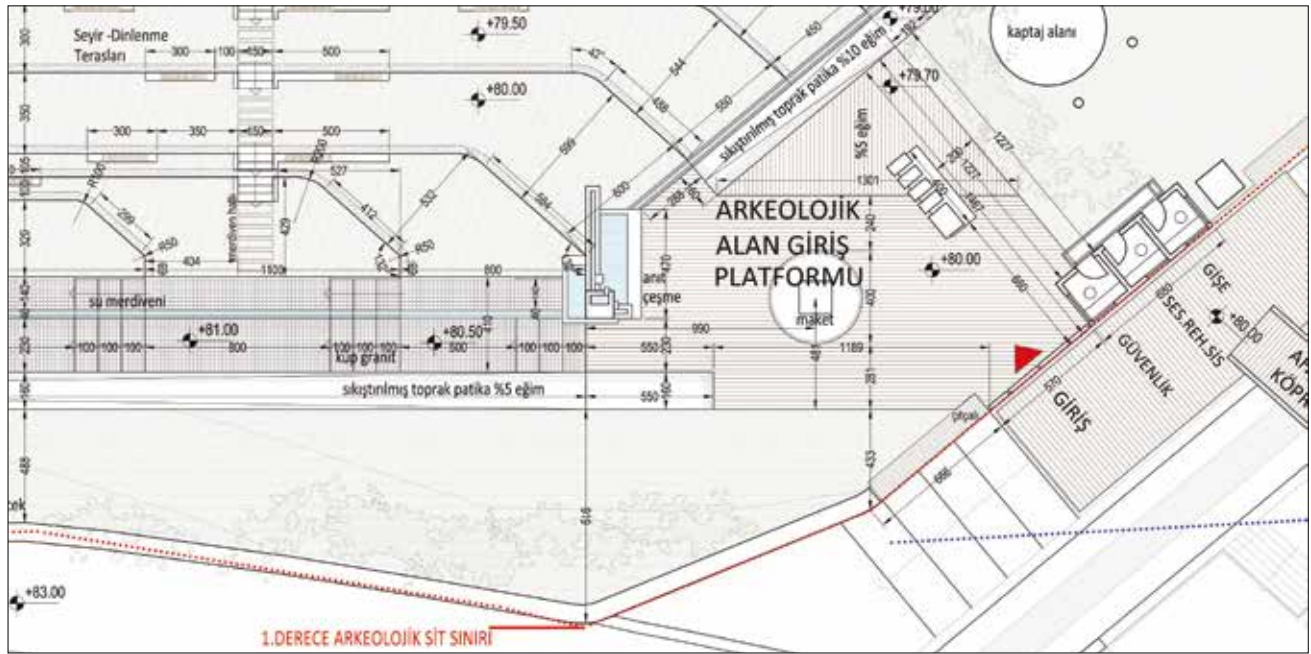
İvriz Kaya Kabartması merkezinde gelişmiş ritüel mekanları, günümüzde de izlenebilmektedir. 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı'na genel yaklaşım, alanın gizli kalmış değerlerinin, İvriz Kaya Kabartması ile birlikte daha görünür hale getirilmesi ve bunların bir gezi rotası ile bağlanması üzerine kurulmuştur (Şek. 3).

İlk bilgilendirmenin yapılacağı giriş platformundan başlayarak, Ziyaretçi Merkezi'ne kadar uzanan patika boyunca alternatif su öğeleri tasarlanmıştır. Ziyaretçi Merkezi'nden geçildikten sonra başlayan gezi rotası üzerinde, her bir kültürel miras öğesi için durak noktası düzenlenmiştir (Şek. 15). Ayrıca alandaki yüksek istinat duvarları, İvriz Çayı'na ve Gölet'e kadar inen, alçak setler marifeti ile yeniden düzenlenmiştir. Arkeolojik alandaki patikaların tümü, engelli erişimine uygun olarak tasarlanmıştır.

ARKEOLOJİK ALANA GİRİŞ VE PLATFORM

Proje hazırlanırken, 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı'nın sınırları boyunca güvenlik sorunlarının giderilmesi istenmiştir. Ancak alınacak önlemlerin, olabildiğince kırsal peyzaj içerisinde göze batmayan biçimde yapılması düşünülmüştür. Yer yer alçak taş duvarlar ve ahşap korkuluklar, yer yer de bitkisel öğeler (çit çalı) kullanılmıştır. İvriz 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı'na giriş çıkışlar, ön projede kurgulanan İvriz Meydanı'nın, otoparkın ve diğer köy donatılarının da bulunduğu kuzey yönünde tasarlanmıştır. Alana giriş, tek bir noktadan ve kontrollü olarak yapılmaktadır.

Ziyaretçiler, ahşap strüktürlü kontrol yapısından geçerek (Şek. 16-17), ahşap bir platforma doğru girerler. Bu giriş

Şekil 16: İvriz 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı Çevre Düzenleme Projesi – Giriş Platformu (Atölye Mimarlık Arşivi) / İvriz 1st Degree Archaeological Site Environmental Planning Project – Entrance Platform

Fotoğraf 15: İvriz 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı – mevcut durumdaki istinat duvarı (Atölye Mimarlık Arşivi) / İvriz 1st Degree Archaeological Site – current situation of the retaining wall

Fotoğraf 17: İvriz 1.Derece Arkeolojik Sit Alanı – Ziyaretçi Merkezi'nin geleceği nokta (Atölye Mimarlık Arşivi) / *İvriz 1st Degree Archaeological Site – Space of the planned Visitor Center*

ZİYARETÇİ MERKEZİ

Ziyaretçi Merkezi, etrafındaki seyir ve dinlenme alanları ile birlikte, arkeolojik sit alanının en üst kotunda, tüm alana panoramik olarak hâkim bir noktaya yerleştirilmiştir (Şek. 18, Foto. 17). Bu alan, daha önce eski İvriz İlkokulu'nun bulunduğu ve mevcut KAİP'nda sosyo-kültürel tesis alanı olarak işaretlenmiştir. Ziyaretçi Merkezi'nde Hitit medeniyeti ve arkeolojisi, Hitit su kültürü, İvriz Kaya Kabartması, diğer kültürel ve doğal öğeler ile ilgili temel bilgiler, ziyaretçilerle görsel ve yazılı olarak paylaşılacaktır.

Ziyaretçi Merkezi'nde (Şek. 18-19) bilgilendirme ve sergileme, yapının etrafındaki teras ve tarhlarda başlamaktadır. Açık sergi terasları olarak kullanılan bu terasların her birinde, Hitit kültürü ve İvriz bölgesi için önem taşıyan su, buğday, üzüm, meyve (kiraz/elma) gibi öğeler açık alanda, tarhların içerisinde bir deneyim öğesi olarak yerleştirilecek ve yetiştirilecektir.

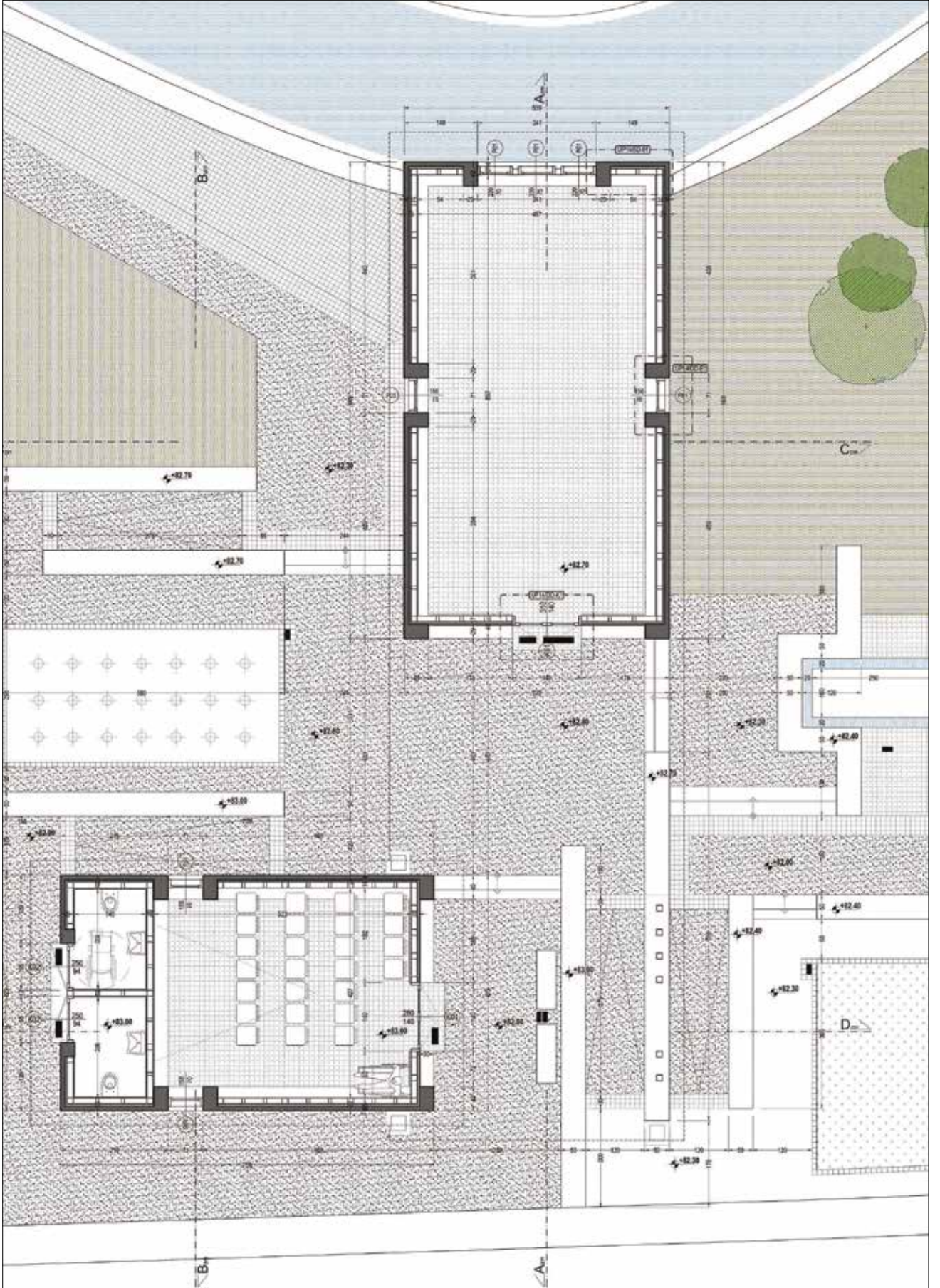
Ziyaretçi Merkezi yapısı, yaklaşık 150m² büyüklüğünde, yerden hafifçe yükseltilmiş platformlar üzerine oturmaktadır. Yapısal olarak tuğla cepheli, hafif ahşap strüktürlü ve geliştirilmiş yalıtımlı toprak damlı yapı, İvriz Köyü'nün yapı karakteristiği ile uyum göstermektedir. Ziyaretçi Merkezi yapısı, konvansiyonel yapı boyutlarından uzaklaşmadan, ihtiyaçları karşılayacak şekilde tasarlanmıştır.

Yapı iki ana hacim içermektedir. Bu kapalı hacimlerden biri kalıcı ve geçici sergilerin yer alacağı sergi salonu, diğeri ise video bilgilendirme ve küçük toplantıların yapılacağı video/eğitim salonudur. Sergi salonu, gölete ve karşısındaki sunak alanına doğru panoramik seyir imkânı sunar. Derenin istinat duvarının üstünde konsol olarak yerleştirilmiştir. Ziyaretçi Merkezinde tasarlanan iki kabin WC, eski okul yapısından kalan mevcut altyapı kullanılacak durumda olduğu için, bu yapıda düşünülmüştür.

GEZİ ROTASI VE DURAK NOKTALARI

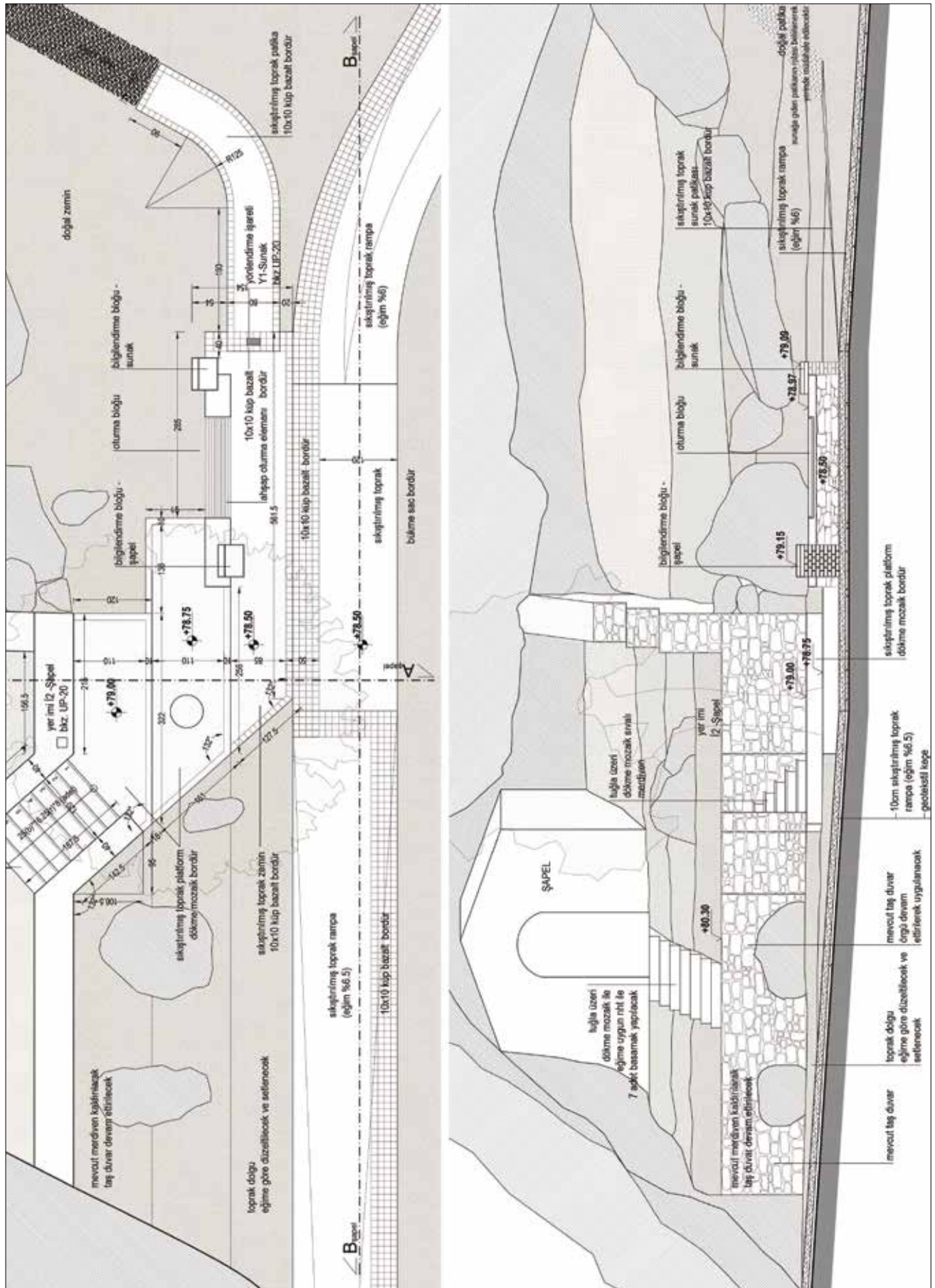
İvriz Kaya Kabartması da dâhil olmak üzere tüm arkeolojik ve kültürel öğeler, Bolkar Dağları yamaçlarından gelen su ve su kültürü etrafında şekillenmiş öğelerdir. Geç Hitit Dönemi'nde sadece kaya kabartmasından ibaret olmayan, bolluğun ve bereketin kutlandığı bir kült alanıdır. Projede bu bolluğun ifadesini kurarak hissettirmek ve pekiştirmek amaçlanmıştır. Bu nedenle ziyaretçi merkezinden başlayarak, sırası ile 'Su Kaynağı' (Şek. 22), 'Şapel' (Şek. 20), 'Sunak'(Foto. 5), orijinali Ereğli Müzesinde bulunan 'Stel ve Heykelbaşı'nın bulunduğu nokta (Şek. 21) ve 'İvriz Kalesi'ne çıkış rotasının başlangıcı gibi önemli noktalara durak noktaları tasarlanmıştır.

Bu durak noktaları, önemli kültür ve doğa mirası öğelerini vurgulamak, ziyaretçinin gezi güzergâhı üzerinde kısa bir duraklama yaparak detaylı bilgi alabilmesi ve aynı zamanda etrafı seyredebilmesi amacı ile tasarlanmıştır. Durak noktalarında, oturma elemanı ve bilgilendirme

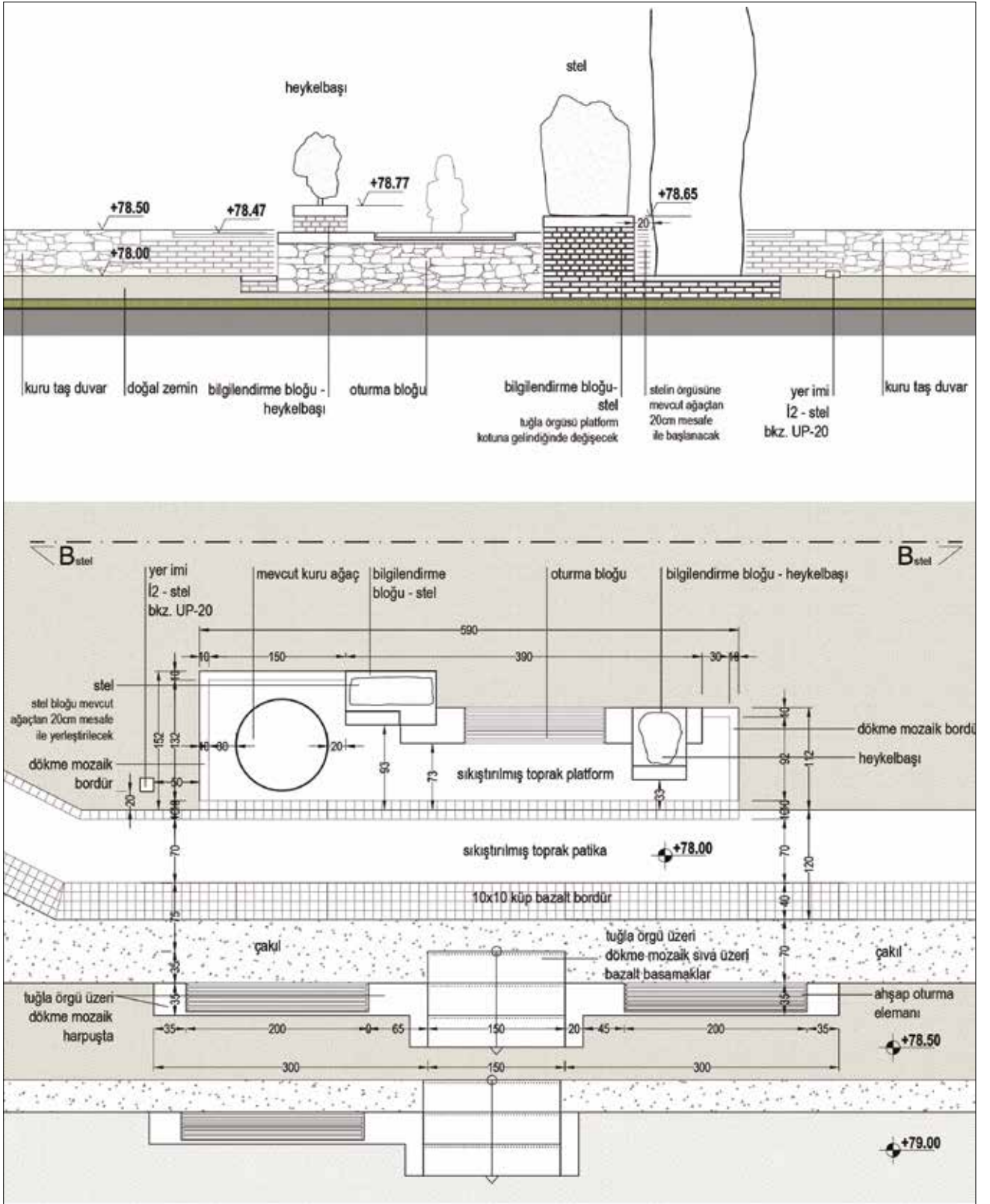

Şekil 19: İvriz 1.Derece Arkeolojik Sit Alanı Çevre Düzenleme Projesi – Ziyaretçi Merkezi Planı (Atölye Mimarlık Arşivi) / İvriz 1st Degree Archaeological Site Environmental Planning Project – Visitor Center plan

BİR HİTİT SU KÜLT MERKEZİNİN TOPLUM İLE BULUŞMASI: İVRİZ KÜLTÜREL PEYZAJ KORUMA PROJESİ

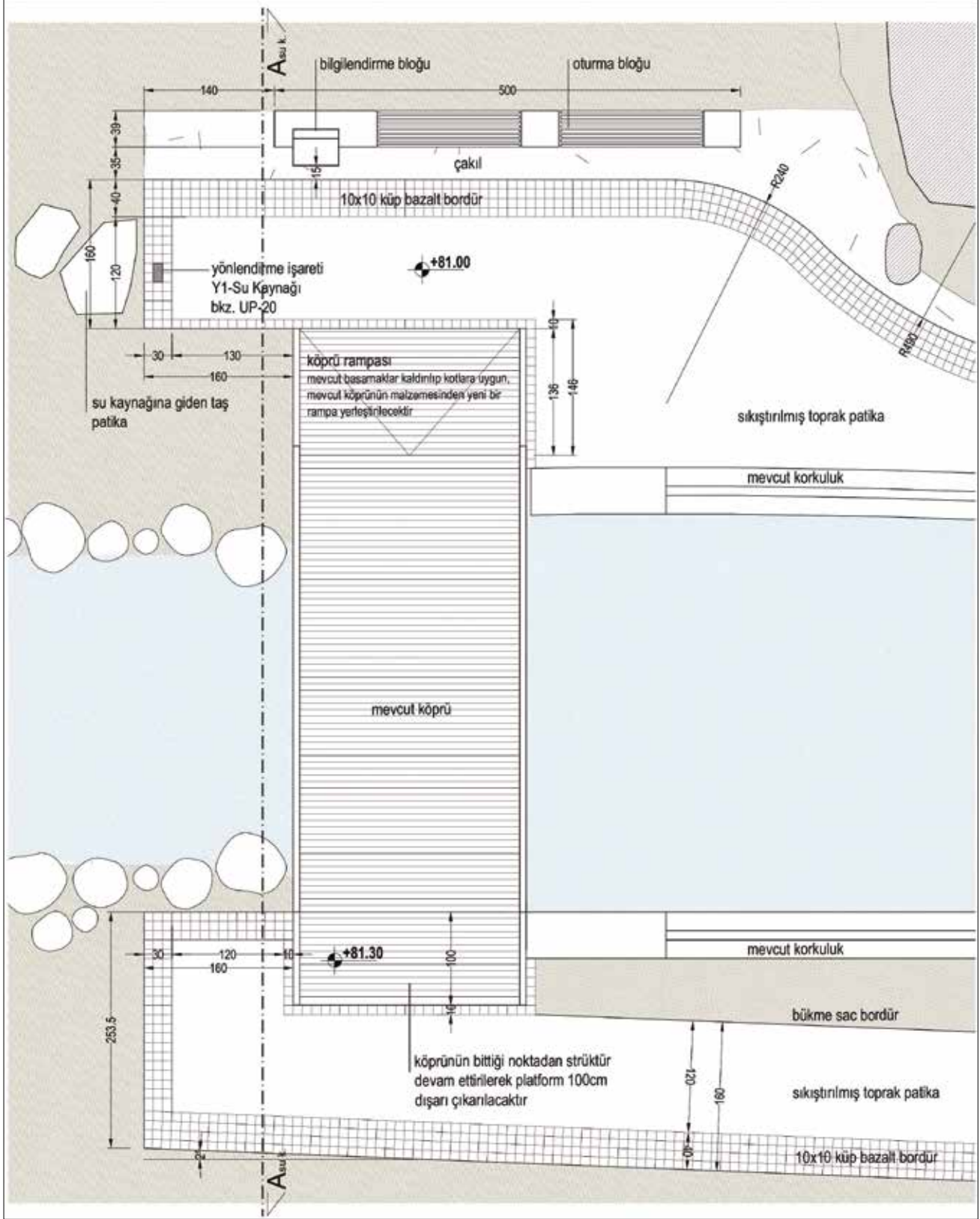

Şekil 20: İvriz 1.Derece Arkeolojik Sit Alanı Çevre Düzenleme Projesi – durak noktaları- Şapel (Atölye Mimarlık Arşivi) / İvriz 1st Degree Archaeological Site Environmental Planning Project –information point- chapel

Şekil 21: İvriz 1.Derece Arkeolojik Sit Alanı Çevre Düzenleme Projesi – durak noktaları - Heykel Başı/Stel (Atölye Mimarlık Arşivi) / İvriz 1st Degree Archaeological Site Environmental Planning Project – information point - Sculpture/Stele

BİR HİTİT SU KÜLT MERKEZİNİN TOPLUM İLE BULUŞMASI: İVRİZ KÜLTÜREL PEYZAJ KORUMA PROJESİ

Şekil 22: İvriz 1.Derece Arkeolojik Sit Alanı Çevre Düzenleme Projesi – durak noktaları - Su Kaynağı (Atölye Mimarlık Arşiv) / İvriz 1st Degree Archaeological Site Environmental Planning Project – information point - spring

panoları, basit bir düzlemde ele alınmış ve buldukları yerdeki peyzaj öğelerinin verileri ile çözümler üretilmiştir. Bu bilgilendirme durak noktalarında, taş ve tuğla malzemeler kullanılarak, arkeolojik sit bütünündeki tasarım dili tekrar edilmiştir.

Durak noktalarından stel ve heykelbaşının (Şek. 21) bulunduğu yerde, bulguların orjinal boyuttaki replikalarının sergilenmesi düşünülmüştür. İvriz Kaya Anıtı dışındaki Hitit Dönemi bulgularının da alanda sergilenmesi, su kültü olan alanın, daha iyi anlaşılmasını hedeflemektedir. Benzer şekilde Ereğli Müzesi'nin bahçesinde sergilenmekte olan kurbanlık sahnesini betimleyen kabartmanın replikası yapılarak, yerine konması ve sergilenmesi, böylelikle sunağın özgün halinin betimlenmesi düşünülmüştür.

Durak noktalarını birbirine bağlayan ve İvriz Kaya Kabartması ile sonlanan gezi rotası patikası, sıkıştırılmış çakıllı toprak kaplama ve küp granit bordür malzeme ile yapılacaktır. Alanın kayaç doğasından ve topoğrafyasından esinlenilerek tasarlanan patika, engelli erişimine uygun olarak basit bir kesitte düşünülmüştür (Şek. 22).

SONUÇ

İvriz 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı Çevre Düzenlemesi Projesi sürecinde, Türkiye'de kişisel inisiyatifler kullanılarak geliştirilen bir kültür mirası koruma serüveninin nasıl yol aldığı deneyimlenmiş ve bu makalede bu deneyim paylaşılmıştır. Kültürel miras alanlarında nitelikli projelerin üretilmesi çoğunlukla kişilerin iradesine bırakılmakta, projelendirme için yerel veya merkezi yönetimler bütçe ayırmakta güçlük çekmektedirler. Ancak hazırlanmış nitelikli bir proje için uygulama desteği bulmak mümkün olmaktadır.

İvriz özelinde kişisel inisiyatif ile başlayan serüvende, belki de suyun getirdiği bolluk ve bereket sayesinde daha proje çalışmalarının ilk aşamalarında uygulama bütçesi bulunmuştur. Proje, çok paydaşlı uzun soluklu bir çalışmanın ardından, resmi onayların alınması ile tamamlanmıştır. Uygulama bütçesi bulunmuş olmasına rağmen uygulama çalışmalarının sorunsuz ilerlemesi yerel yönetimlerin çabasına bağlıdır. Bugün devam etmekte olan uygulama sürecinde, kültürel miras kavramı bilinci temel rol oynamaktadır. Umalım ki, bugüne kadar gösterilmiş olan çabalar iyi bir koruma ve yaşatma örneği oluşturmak için yeterli olsun.

TEŞEKKÜR

İvriz Kültürel Peyzaj Koruma Projesi kapsamında yürütülen projeler, Koç Holding Yönetim Kurulu Başkanı Ömer M. Koç'un desteği ile gerçekleşebilmiştir. Desteği ve projelere olan inancından dolayı teşekkürü bir borç biliriz. Projelerin hayata geçmesinde önemli rolü olan, Aygaz ve Arçelik'e ve sonsuz yardımlarından dolayı Koç Üniversitesi rektörü Prof. S. Umran İnan'a da teşekkür etmek isteriz. İvriz 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı Çevre Düzenleme Projesi'nin hazırlanması ve uygulanması için desteklerini esirgemeyen T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve T.C. Kalkınma Bakanlığı, Konya Ovası Projesi Bölge Kalkınması İdaresi Başkanlığı'na teşekkür ederiz. Projenin hazırlanması sürecinde destek ve yardımlarından dolayı, (alfabetik sırayla) Mahmut Altuncan'a (Ereğli Müzesi), İhsan Bostancı'ya (KOP Başkanı), Yakup Canpolat'a (eski Konya İli Valisi), Erdal Çetinbaş'a (eski Halkapınar Kaymakamı), Yakup Harmanda'ya (Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Eski Genel Müdür Yardımcısı), Mehmet Sağlam'a (Konya Vali Yardımcısı ve Konya Yikop Başkanı), Makbule Terzi'ye (KOP), Ömer Lütfi Yaran'a (eski Ereğli Kaymakamı) ve Canan Zülfikar'a (Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü) burada teşekkür etmek isteriz.

KAYNAKÇA

- BIER, L. 1976.
“A Second Hittite Relief at İvriz”, **JNES** 35/2, 115-126.
- ÇAMBEL, H. 1993.
“Das Freilicht Museum von Karatepe-Aslantaş”, **IstMitt** 42, 495-509.
- ÇINAROĞLU, A. 1989.
“New Iron Age Discoveries Around Niğde”, **Anadolu Medeniyetleri Müzesini Koruma ve Yaşatma Derneği Yayını** 2, 1-8.
- DİNÇOL, B. 1994.
“New Archaeological and Epigraphical Finds from İvriz”, **Tel Aviv** 21, 117-128.
- HAAS, V. (1994).
Geschichte der hethitischen Religion. Leiden: Brill.
- HAWKINS, J. D. 2000a.
Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions: Volume I, Inscriptions of the Iron Age: Part 1, Berlin, New York: De Gruyter
- HAWKINS, J. D. 2000b.
Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions: Volume I, Inscriptions of the Iron Age: Part 3, Berlin, New York: De Gruyter
- KONYALI, İ. H. 1970.
Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Ereğli’si Tarihi, İstanbul: Fatih Matbaası
- MANER, Ç. 2015.
“Preliminary Report on the Second Season of the Konya-Ereğli (KEYAR) Survey 2014”, **Anatolia Antiqua** 23, 249-274.
- MANER, Ç. 2016A.
“Preliminary Report on the Third Season of the Konya-Ereğli (KEYAR) Survey 2015”, **Anatolia Antiqua** 24, 225-252. <https://www.persee.fr/collection/anata>
- MANER, Ç. 2016B.
“Su Kaynağını Düzenli Olarak Ziyaret Et! İvriz Su Kült Merkezi ve Çevresinde Yeni Araştırmalar”, **Aktüel Arkeoloji**, 8-10.
- MANER, Ç. 2017A.
“Preliminary Report on the Fourth Season of the Konya-Ereğli Survey”, **Anatolia Antiqua** 25, 95-114. <https://www.persee.fr/collection/anata>
- MANER, Ç. 2017B.
“Konya ili Ereğli, Halkapınar, Karapınar ve Emirgazi 2014 Yılı Yüzey Araştırmaları (KEYAR)”, **AST** 34/1, 1-26. <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/Eklenti/52534,34arastirma1pdf.pdf?0>
- MANER, Ç. 2017C.
“Konya ili Ereğli, Halkapınar, Karapınar ve Emirgazi 2015 Yılı Yüzey Araştırmaları (KEYAR)”, **AST** 34/2, 211-226. <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/Eklenti/52535,34arastirma2pdf.pdf?0>
- MANER, Ç. 2017D.
“From the Konya Plain to the Bolkar Mountains: The 2015-16 Campaigns of the KEYAR Survey Project”, S. R. Steadman ve G. McMahon (Ed.), **The Archaeology of Anatolia: Recent Discoveries, Volume II**, (341-367) içinde. <https://www.cambridgescholars.com/the-archaeology-of-anatolia-volume-ii>
- MANER, Ç. / KURUÇAYIRLI, E. 2018.
“İvriz Ambarderesi Kızlar Oğlanlar Sarayı (Manastırı) Mağarasında Araştırmalar”, **Belleten** 82/295, 1-17. <http://www.ttk.gov.tr/category/yayinlarimiz/dergi/belleten/>
- MANER, Ç. / MENTEŞ, A. 2018.
“An Attempt of Community Archaeology in İvriz Village: The Role of Archaeological Heritage During the Process of Rural Regeneration and Heritage Conservation/İvriz’de Toplum Arkeolojisi İçin Bir Girişim: Kırsal Kalkınma Ve Miras Koruma Sürecinde Arkeolojik Mirasın Rolü”, **TÜBA-AR** 23, 227-240.
- MILLER, J. L. 2013.
Royal Hittite Instructions and Related Administrative Texts, Society of Biblical Literature, Atlanta: Society of Biblical Literature, Writing from the Ancient World.
- REYHAN, E. 2017.
Hitit Devletinde Siyaset ve Yönetim. Ankara: Bilgin Yayınları.